

Az olasz gyermekirodalom kezdetei a XIX. században

Jelige: *citromos frupp*

2023. január 11.

Tartalom

Tartalom	2
Bevezetés.....	3
1. Az olasz gyermekirodalom indulásának körülményei	8
1.1. Gyermekirodalom és oktatásügy	8
1.2. A nyelvi kérdés	12
2. Egyes művek	14
2.1. Luigi Alessandro Parravicini: <i>Giannetto</i>	14
2.2. Pietro Thouar: <i>Racconti per giovinetti</i>	21
2.3. Ida Baccini: <i>Le memorie di un pulcino</i>	26
2.4. Vamba: <i>Ciondolino</i>	30
3. Konklúzió	34
Bibliográfia.....	36

Bevezetés

A gyermekirodalom egy rendkívül sokszínű, sok tekintetben még kiaknázásra váró téma, amelyet a kritika is csak nemrég kezdett felfedezni magának. De mit is nevezhetünk gyermekirodalomnak? A kérdés korántsem olyan egyszerű, hiszen ahhoz, hogy valamit definiálni tudjunk, először egyértelmű megnevezésre van szükség. Az olasz irodalomkritikában ezzel szemben máig többféle elnevezés létezik, ahogyan Silvia Blezza Picherle összefoglalásából is kiderül a – többi között – terminológiai kérdések tisztázásával foglalkozó *Letteratura per l'infanzia. Ambiti, caratteristiche, tematiche* című tanulmányában. Az 1960-as évekig a „*letteratura infantile*” ('gyermeki irodalom') és a „*letteratura per l'infanzia*” ('gyermeknek szóló irodalom') megnevezések domináltak, ezeket azonban több kritikus is kifogásolta. Egyrészt nem találták őket kellően pontosnak, mivel az „*infanzia*” ('kisgyermek') terminus alatt alapvetően a 0-tól 6 éves kort értjük, így Antonio Faeti álláspontja szerint a „*letteratura per l'infanzia e l'adolescenza*” ('gyermeknek és kamaszoknak szóló irodalom') megnevezés megfelelőbb lenne. Másrészt a „*letteratura per l'infanzia*” ('gyermeknek szóló irodalom') arra enged következtetni, hogy kizárólag a kifejezetten gyermekek számára írt irodalmi alkotások tartoznak ide, holott több, gyermekek által olvasott mű eredetileg felnőtt olvasóközönségnek volt szánva (erre talán a nép- és tündérmesék a legjobb példa, de ilyen számos kalandregény, például a manapság az ifjúsági irodalomba sorolt *Robinson Crusoe* is). De ugyanígy többen kifogásolták az „*infantile*” ('gyermeki', 'gyermekes') melléknév használatát is, mivel szerintük az hozzájárul az irodalom ezen ágának lekicsinyléséhez, alsóbbrendűnek tekintéséhez. Mindezen érvekre alapozva Antonio Lugli a „*letteratura dell'infanzia*” ('a gyermekek irodalma') megnevezést ajánlotta, hangsúlyozandó a gyermekek és fiatalok jogát olvasmányaik kiválasztásához, bár az „*infanzia*” ('kisgyermek(kor)') terminus problémáját ez sem oldotta meg. Végül 1953-ban Enzo Petrini javasolta először a „*letteratura giovanile*” ('ifjúsági irodalom') kifejezést, amely nagyjából a mi „ifjúsági irodalom” kifejezésünkkel azonosítható. Mindazonáltal Olaszországban máig nincs egy mindenki által elfogadott elnevezés, leggyakrabban a „*letteratura per l'infanzia*” ('gyermeknek szóló irodalom') és a „*letteratura giovanile*” ('ifjúsági irodalom') kifejezések használatosak.¹

Azzal kapcsolatban sincs megegyezés, hogy önálló irodalmi műfajnak tekinthető-e a gyermekirodalom. Sok kutató szerint igen, a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti

¹ PICHERLE 2003, 2-3.

és Módszertani Kutatóintézet online lexikonjában is a műfajok között találjuk a gyermekirodalmat², mások viszont kritizálják ezt a megközelítést, hiszen az egyes irodalmi műfajok (pl. regény, novella, dal) megtalálhatók a gyermekirodalmon belül is, illetve egyetlen másik olyan irodalmi műfaj sincs, amelyet az olvasói révén azonosítanánk. Egyes kritikusok ezért a „genere” (‘műfaj’) helyett a "forma letteraria" (‘irodalmi forma’) vagy "espressione letteraria" (‘irodalmi kifejezés’) kifejezéseket részesítik előnyben.³ Stefano Calabrese ezen aggályok ellenére műfajként tekint a gyermekirodalomra, amint a *Letteratura per l'infanzia Dall'unità d'Italia all'epoca fascista* című könyvben adott meghatározásából is kiolvasható: „Más irodalmi műfajokkal ellentétben, amelyeket visszatérő és leírható formai jellemzők alapján határoznak meg (mint például a felnőtteknek szóló modern regény, a tragédia, a komédia, a melodráma, a satíra vagy az önéletrajzi mese), a gyermekirodalom mindaz, aminek olvasóközönségét az írók még az írás kreatív aktusa előtt egyértelműen kijelölik.”⁴

Végül tekintsük át, milyen művek tartoznak a gyermek- és ifjúsági irodalom körébe. Aldo Cibaldi szerint a gyermekirodalomba, amelyre ő a „*letteratura per l'infanzia*” (‘gyermekeknek szóló irodalom’) megnevezést használja, a következő három kategória tartozik: 1. a gyermekekre adaptált, leegyszerűsített szépirodalmi művek, 2. az eredetileg felnőttek számára készült művek, amelyeket ma gyermekek olvasnak és 3. a kifejezetten gyermekek számára íródott művek: költemények és prózai művek, ismeretterjesztő könyvek és az ún. „opere di relazione”, vagyis olyan művek, amelyekben a gyermekolvasó is alkotóvá válik.⁵ Anna Maria Bernardinis szerint, aki Cibaldival ellentétben a „*letteratura giovanile*” (‘ifjúsági irodalom’) kifejezéssel él, minden olyan mű a gyermekirodalom részének tekinthető, amelyet gyermekek olvasnak, vagy gyermekeknek olvasnak fel, de csakis, ha mindez a szabad és kreatív kulturális párbeszéd („dialogo culturale libero e creativo”) céljával és keretében történik, vagyis ő kizárja az ismeretterjesztő műveket és a tankönyveket a gyermekirodalom köréből.⁶ Végül Picherle a következő tag meghatározást ajánlja:

² <https://www.mmalexikon.hu/kategoria-taxonomia/irodalom/mufaj>

³ PICHERLE 2003, 6.

⁴ Vö.: „Contrariamente agli altri generi letterari, che si definiscono sulla base di caratteristiche formali ricorrenti e descrivibili (come ad esempio il romanzo moderno per adulti, la tragedia, la commedia, il melodramma, la satira o il racconto autobiografico), la letteratura per l'infanzia sarebbe invece tutto ciò che viene prodotto nella prospettiva di una utenza inequivocabilmente identificata dagli scrittori prima ancora che abbia luogo l'atto creativo della scrittura” (CALABRESE 2012, 8.)

⁵ Vö.: „La Letteratura per l'infanzia è un edificio a tre piani che comprende: 1) opere della grande letteratura ridotte o adattate ai limiti dell'età; 2) racconti e poesie di estrazione colta e di estrazione popolare originariamente destinate all'adulto, ma diventate di dominio del fanciullo; 3) opere scritte di proposito per l'infanzia: a) poesie e racconti concepiti come fatti creativi; b) opere di relazione e di varia divulgazione” (PICHERLE 2003, 4.)

⁶ Vö.: „E' Letteratura giovanile tutto ciò che è stato ed è ascoltato e letto dai bambini e dai giovani (...); tutto ciò che è stato narrato ed espresso per essere ascoltato e letto dal bambino e dal giovane in quanto interlocutore attivo, con esclusione di ciò che è stato ed è proposto, utilizzando le forme della letteratura, per finalità diverse da quelle

A gyermekirodalom körébe tartozik minden 0 és 16/18 év közötti gyermekek, serdülők és "fiatal felnőttek" számára írott mű: A) a gyermekeknek és fiataloknak szánt, szándékosan nekik szóló és nekik írt művek: mesék, fabulák, novellák, elbeszélések, különböző műfajú regények, verses elbeszélések (...), történelmi-földrajzi-tudományos-technológiai népszerűsítő művek, illusztrációk és képeskönyvek, színházi szövegek, képregényes elbeszélések, audiovizuális és multimédiás alkotások; B) minden olyan írás, amelyet a gyermekek és a fiatalok fogyasztanak, anélkül, hogy kifejezetten nekik készült volna, vagy amelyet a fiatal olvasók befogadnak, még akkor is, ha felnőtteknek íródott: fabulák, mesék, felnőtteknek szóló "klasszikus" regények és elbeszélések adott korosztály számára készített rövidített adaptációi (...), kortárs regények és elbeszélések (...); C) fiatal írók által fiataloknak írt könyvek (...); D) *crossover* könyvek, amelyek úgy íródtak, hogy a fiatalok és a felnőttek egyaránt élvezhessék őket.⁷

Témám szempontjából azért különösen fontos ezeknek a kérdéseknek a tisztázása, mert a gyermekirodalom kialakulása idején keletkezett művekről gyakran nem könnyű eldönteni, hogy a gyermekirodalomba sorolhatjuk-e, részben az akkori gyermekirodalom napjainkhoz képest eltérő tendenciái, jegyei miatt, részben pedig, mert ekkor még szorosan összefonódott az oktatással. Ez utóbbi miatt érdekes az ismeretterjesztő könyvek kérdése, azokat ugyanis általában nem tekintjük a szépirodalom részének. Az 1800-as évek gyermekirodalmában azonban a *tanítás* és *gyönyörködtetés*, az információátadás és a történetmesélés sokszor egybemosódik, különösen a tankönyvek esetében, majd fokozatosan – részben ezekből az olvasókönyvekből kinőve – jöttek divatba a mai értelemben vett, a felnőtt írók által kifejezetten iskoláskorú gyermekek számára írt művek.

Amint arról Anna Ascenzi ír, a gyermekirodalommal kapcsolatos kutatások csupán az elmúlt néhány évtizedben kaptak lendületet. Azt megelőzően az irodalomkritika meghatározó szemléletmódja szerint ugyanis a gyermekirodalom darabjait ugyanazon módszerekkel,

del dialogo culturale libero e creativo, che non è letteratura e tanto meno è letteratura giovanile” (PICHERLE 2003, 5.)

⁷ „Letteratura per l’infanzia Produzione rivolta ad un pubblico di bambini, ragazzi, adolescenti e "giovani adulti" (young adults), di un'età compresa tra gli zero e i 16/18 anni. A) opere destinate ai bambini e ai ragazzi, pensate e scritte intenzionalmente per loro fiabe, favole, novelle, racconti, romanzi di vario genere narrazioni in versi (...) opere di divulgazione storico-geografico-scientifico-tecnologica, illustrazione e libri illustrati, testi teatrali, narrazione a fumetti, audiovisuale e multimediale; B) tutti gli scritti che vengono consumati da bambini e ragazzi, senza che siano prodotti apposta per loro, o che vengono accolti dai lettori giovani, anche se sono scritti per adulti: fiabe, favole, racconti e romanzi "classici" per adulti ridotti e adattati per l’età evolutiva (...), racconti e romanzi contemporanei (...); C) libri (romanzi, racconti, autobiografie) scritti da giovani scrittori per i giovani (...); D) libri *crossover*, scritti in modo che siano fruibili sia dai giovani che dagli adulti” (PICHERLE 2003). Calabrese is hasonló definíciót használ: “con l’espressione ‘letteratura per l’infanzia’ si intende quel corpus di testi, in ampia misura narrativi, scritti da adulti esplicitamente per un pubblico di lettori compresi in una fascia anagrafica tra i sei e i sedici anni circa.” (CALABRESE 2012, 8.)

ugyanazon szempontok mentén vizsgálták, mint bármilyen más irodalmi művet, és ennek következtében a kisebb, másodrendű irodalmi műfajok közé számúzták a gyermekirodalmat⁸, mivel annak céljai között gyakran első helyen szerepelt a *tanítás* a kritika által felsőbbrendűnek tartott *gyönyörködtetés* helyett. A mai irodalomkritikai szemléletmód ezzel ellentétben értéket lát az oktató-nevelő szándékban.⁹

A magyar olvasók számára sem ismeretlenek az olasz gyermekirodalom legfontosabb művei, mint Collodi *Pinocchio*ja, De Amicis *Szív* című naplóregénye, vagy akár Gianni Rodari napjainkig népszerű művei, hogy csak a klasszikusokat említsük, akik mellett ott vannak a közkedvelt kortárs szerzők is, mint pl. Elisabetta Maria Dami, a Geronimo Stilton-könyvek megalkotója, vagy Elisabetta Gnone, a *Fairy Oak* sorozat szerzője. A ma virágzó olasz gyermekirodalomhoz vezető út kezdetei azonban kevésbé ismertek. Kutatásom célja ezek feltárása volt, így dolgozatom két szempontból is hiányt tölt be: egyrészt beemeli a gyermekirodalommal foglalkozó hazai tudományos köztudatba az olasz gyermek- és ifjúsági irodalom első száz évének történetét, útkereséseit, jellemző tendenciáit és nehézségeit, másrészt a vonatkozó olasz szakirodalom áttanulmányozása után levont következtetésem értelmében úgy tapasztaltam, eddig nem született az egyes műveket mélységükben elemző átfogó munka. Az elmúlt évtizedek átfogó tanulmányai inkább az olasz gyermekirodalom történetének folyamataira, tendenciáira koncentrálnak, az egyes műveket nem elemzik. Kutatási hipotézisem szerint azonban az egyes művek részletes, irodalmi megközelítésű vizsgálatából nem csak a gyermekirodalom alakulása mutatkozik meg, hanem a Risorgimento évtizedei alatt formálódóban lévő új, egységes olasz nemzet kulturális-szellemi háttéréről, a nemzetegyesítés kérdése által felszínre hozott társadalmi problémákról is árnyaltabb képet kaphatunk.

Az olasz gyermekirodalom kialakulásával nagyjából párhuzamosan zajlott ugyanis a *Risorgimento* mozgalma, 1861-ben pedig kikiáltották az Olasz Királyságot, ami egyben az olasz egység megszületését is jelentette. Az ehhez vezető és ebből következő történelmi-politikai folyamatok egy összetett és ellentmondásokkal teli időszakká teszik a századot, így érdekes megfigyelni, ezek miként hagyták rajta kézjegyüket a gyermekirodalmon és a kezdeti évtizedekben vele szorosan karöltve haladó oktatáson.

⁸ Jól érzékelteti a problémát Pino Boero és Carmine De Luca szerzőpáros, akik a *La letteratura per l'infanzia* című könyvük előszavában a gyermekirodalom mellőzöttségének problémájáról írva rámutatnak, hogy sok esetben a költők és írók életművének számbavételekor a gyermekirodalomba sorolható műveik jellemzően kimaradnak a bibliográfiákból, az irodalomtörténeti könyvekben pedig általában csupán Carlo Collodinak és Edmondo De Amicisnek jut hely (BOERO – DE LUCA 2009, V-VI.).

⁹ Vö. ASCENZI 2003, 3.

Dolgozatomban a 19. századi olasz gyermekirodalom négy kiemelkedő művén keresztül igyekszem feltárni ennek az irodalomnak a folyamatait. A vizsgált művek a következők: Luigi Alessandro Parravicini *Giannetto* című művének első kötete: „L'uomo e i suoi bisogni, i suoi desideri” (1837)¹⁰, Pietro Thouar *Racconti per giovinetti* (1852), Ida Baccini *Memorie di un pulcino* (1875), és Luigi Bertelli *Ciondolino* (1895) című művei. Ezek szinte teljes egészében lefedik a századot, eltérő jellegükkel pedig jól szemléltetik a formálódóban lévő gyermekirodalom sokszínűségét. Az elemzésemben négy szempont mentén haladok: vizsgálom a művek struktúráját, a gyermekről alkotott képüket, az erkölcsi-nevelői szándék megjelenítését, valamint az alkalmazott nyelvet, illetve nyelvezetet. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy a korszak gyermekirodalmának teljeskörű feltérképezéséhez nem hagyható figyelmen kívül Carlo Collodi életműve, akinek újszerű, fantáziadús, ugyanakkor nevelő célzatú írásmódjának, különösen a *Pinokkió kalandjainak* rendkívüli hatása volt – nem csak – az olasz gyermekirodalom további fejlődésére. Az életmű és a *Pinokkió kalandjaiban* megmutatkozó írói világ azonban olyannyira összetett, ráadásul egy hozzá tartozó óriási szakirodalommal körülölelve, hogy feltárása, elemzése – De Amicis *Cuore* regényével együtt – egy önmagában különálló, ámde később elvégzendő kutatást jelent.

A következőkben olyan szerzők életművét vizsgálom, akiknek meghatározó volt a különböző gyermekfolyóiratoknál végzett munkássága. Innen született a felismerés, hogy a gyermekirodalom kezdeteinek teljes feltárása érdekében megkerülhetetlen lesz a folyóiratok áttanulmányozása is. A 19. században hatalmas lendületet kapott újságírásban egyre nagyobb teret kaptak és megszáporodtak a gyermekeknek szánt tartalmak. Kezdetben ez csupán gyermekrovatokat jelentett a felnőtt újságokban, idővel azonban önálló, teljes periodikák jöttek ki kifejezetten a gyermek olvasóközönség számára. Ezek vizsgálata szintén fontos lesz a további kutatásokban.

Dolgozatomban először a történelmi kontextust szeretném felvázolni, amelyben az első, még kifejezetten gyermekirodalomnak nem nevezhető, oktatásban használt olvasókönyvek megszülettek. Ezt követően foglalkozom a nyelvi kérdéssel, majd kronológiai sorrendben elemzem a kiválasztott *primer* műveket a fent említett szempontok alapján, az szerzők biográfiájára is kitérve.

¹⁰ A teljes mű akkora terjedelmű az általam vizsgált többi műhöz képest (az első kiadás 784 oldalas), hogy úgy éreztem, aránytalanná tette volna az összehasonlító elemzést.

1. Az olasz gyermekirodalom indulásának körülményei

1.1. Gyermekirodalom és oktatásügy

A kritikusok között nincs egyetértés arra vonatkozóan, hogy tekinthetünk-e egy tankönyveket a gyermekirodalom részének. Nehezen találunk viszont olyan, az olasz gyermekirodalom kezdeteivel foglalkozó tanulmányt, amely ne venné tekintetbe a tankönyveket. Ahhoz, hogy megértsük szerepüket az olasz gyermekirodalomban, vizsgálnunk kell a gyermekirodalom kialakulását.

Abban jellemzően egyetértenek a terület kutatói, hogy gyermekirodalomról először a 18. században beszélhetünk¹¹. Magyarázatra szorul, hogyan lehetséges, hogy ennyire későn gondoltak először a gyermekek speciális olvasási igényeire. Calabrese, a már idézett, általa szerkesztett *Letteratura per l'infanzia Dall'unità d'Italia all'epoca fascista* bevezetőjében a többi között erre keresi a választ. Utal Philippe Ariès elméletére, amely szerint a gyermekirodalom késői megjelenése egyszerűen azzal magyarázható, hogy egészen a 18. századig nem voltak tisztában a gyermekek sajátos igényeivel; a gyermeket kisméretű felnőttként kezelték, a gyermekkort pedig olyan átmeneti állapotként, amelyen a lehető leggyorsabban túl kellett esni.

Ariès 1960-ban megjelent elméletét azonban már olyan kanadai kutatók cáfolták azóta, mint Gillian Adams, Warren Wooden, és John Morgenstern, akik bebizonyították, hogy a gyermekek kulturális reprezentációja mindig is létezett, tehát nem ennek kései megjelenése hozta létre a gyermekirodalmat. Az új elmélet szerint a gyermekirodalom a széles körben elterjedt oktatási rendszer következménye volt, amely a 18. században kezdett elterjedni Európában. Azelőtt nem volt igény gyermekirodalomra, mivel a népesség elenyésző része tudott csak olvasni. A 18. század Angliájából kiinduló robbanásszerű gazdasági fejlődés azonban igényt és lehetőséget szült a népesség alfabetizációjára, amelynek fő eszköze az általános oktatási kötelezettség volt. Ahogy a gyermekek olvasni tanultak, szükség lett a kifejezetten számukra írt olvasmányokra, így oktatás és gyermekirodalom kéz a kézben fejlődött, gyakran össze is mosódott. Jól mutatja ezt, hogy az első angol gyermekkönyvnek John Newbery *A Little Pretty Pocket Book* (1744) című ábécéskönyvét tartják, ahogy Parravicini *Giannetto*ja is az egyik első olasz gyermekirodalmi mű. Mivel gyakran az olvasókönyv volt az egyetlen, amit az alsóbb társadalmi rétegek tagjai életükben olvastak, ebbe került minden,

¹¹ CALABRESE 2012, 12.

számukra fontosnak tartott információ, ami főleg erkölcsi irányelveket jelentett. Hogy rávegyék a gyermekeket a könyv olvasására, illetve, hogy megszerettessék velük az olvasást, a tananyag egységeit gyakran narratív elemekkel kötötték össze, ahogy azt a *Giannettó*ban is láthatjuk. Az elemi iskolai tankönyvek a 19. században jórészt megőrizték ezt a hibrid összetételüket, még Collodi 1877-es *Giannettinója* és az erre épülő *Giannettino*-tankönyvsorozat is vegyíti a mesét a tananyaggal¹².

A tankönyvek mellett persze jelen voltak a szépirodalmi művek is. A népmeséken kívül a romantika alatt divatba jöttek a gyermekekversek, amelyek mellett a *Bildungsromanok* és a kalandregények is nagy népszerűségnek örvendtek a gyermekolvasók körében¹³. Az első ilyen olasz műnek Francesco Soave *Novelle morali* (1782) könyvét szokás tekinteni¹⁴, de ide tartoznak Thouar népszerű novellái is. Ezen művek legtöbbjében is jelen volt azonban egy nyilvánvaló nevelői szándék, amit még Collodi, a fantáziavilág gyermekirodalomba építésével áttörést hozó *Pinocchió*ja apropóján is elmondhatunk.

Az Appennini-félsziget lakóinak életében így az oktatásban és a gyermekirodalomban is nagy változásokat hozott az olasz egység létrejötte, amely időpontjának 1861. március 17-ét, vagyis az Olasz Királyság kikiáltását szoktuk tekinteni¹⁵, amit rögtön abban az évben az első, csaknem a teljes Fél-szigetet érintő népszámlálás követett. Ennek talán a legérdekesebb eredménye volt, hogy a lakosság közel 80% nem tudott írni és olvasni¹⁶, ami nem kis problémát jelentett az új vezetés számára. Az egység ugyan létrejött, de fönt is kellett tartani, hiszen egészen addig a pillanatig nem volt egyetlen olyan erős összetartó erő sem, amely valóban egységes nemzetté formálhatta volna a félsziget lakóit. Ennek az egységnek az egyik legfontosabb eszköze és létrehozója az egységes, olasz nyelv volt¹⁷. Arról, hogy a lakosságnak mekkora része tudott olaszul, nincsenek pontos adataink. Tesi 3%-ra teszi az olasz nyelvet aktívan használók arányát, Trifone szerint az olaszt beszélők és részben beszélők aránya 1861-ben legfeljebb 30-35% lehetett, tehát a lakosságnak nagyjából kétharmada egyáltalán nem tudott olaszul¹⁸. Az új állam tehát arra vállalkozott, hogy a népesség 2/3-át megtanítsa olaszul, miközben az illetők nagy valószínűséggel olvasni sem tudtak semmilyen nyelven.

¹² CALABRESE 2012, 11-15.

¹³ BIERNACKA-LICZNAK 2012, 28.

¹⁴ CALABRESE 2012, 8.

¹⁵ Igaz ugyan, hogy területe ekkor még nem felelt meg a mai Olaszország területének: ehhez még meg kellett szerezniük Venetót és Velencét 1866-ban, majd Laziót és Rómát 1870-ben (BANTI 2010, 6.).

¹⁶ D'AGOSTINO 2017, 11.

¹⁷ RUSSO 2021, 27.

¹⁸ Uo, 19-20.

Ez a törekvés teljesen átformálta a Fél-szigeten már évszázadok óta folyó nyelvi vitákat. Nagyjából a 19. századig ezen viták tárgya az volt, hogy mely nyelvváltozat a legalkalmasabb szépirodalmi művek létrehozására. Most azonban egy olyan nyelvváltozatra volt szükség, amely alkalmas arra, hogy az egész társadalom használja, a legalacsonyabb néprétegektől kezdve a politikai és kulturális elitig mindenhol, bármely helyzetben. A nyelvi kérdés körüli viták legmeghatározóbb alakja Manzoni volt, aki *A jegyesek (I promessi sposi, 1840)* című regényével szolgáltatott követendő nyelvi modellt. Manzoni elképzelése szerint a nyelv fontos eszköz volt ahhoz, hogy az állampolgárok részt vegyenek a közéletben¹⁹.

De a nyelv, és a nyelven keresztül a nemzeti identitás elterjesztése csak kis részét jelentette az egyesülés utáni országban végbemenő, illetve a vezetés és a legnagyobb hatalommal bíró társadalmi réteg, a polgárság által kívánt változásoknak. A társadalmat pedig mindig a gyermek nevelésén keresztül a legkézenfekvőbb megváltoztatni, így az oktatás, amely ekkor vált az egész Fél-szigeten általánosan kötelezővé²⁰, a nemzet formálására irányuló törekvésnek az egyik elsődleges frontja lett²¹. Az oktatásra hárult tehát a feladat, hogy a gyermekeket megtanítsa olasz nyelven beszélni, írni és olvasni, erősítse a kis olaszokban a nemzeti egybetartozás érzését, szorgalmas, dolgozó, törvénytisztelő állampolgárokat neveljen belőlük, akik, ha szegények, kemény munka révén szereznek jobb sorsot maguknak, nem lázadoznak a fennálló társadalmi rend ellen. Az iskola feladata volt a társadalmi feszültségek enyhítése is²².

Az oktatás azonban számos problémával küzdött. Kevés gyermek járt valóban iskolába. Az alsóbb társadalmi rétegekből, akik jártak, azok is sokat hiányoztak, hiszen segíteniük kellett a családjuknak a földeken, otthon, vagy az általuk végzett ipari munkában. A nép nem is hitt az oktatás hasznosságában²³. A társadalom felső, konzervatív rétegei szintén tiltakoztak a kötelező oktatás ellen, mivel féltek, hogy az ráébreszti az alsóbb rétegeket a társadalmi igazságtalanságokra, és így a fennálló társadalmi rend felbomlásához vezet. A tanítók, tanárok alulfizetettek, alulmotiváltak és alulképzettek voltak²⁴. Az állam nem fordított elég pénzt az oktatásra. Egyenlőtlen helyzet jött létre azzal, hogy gyakran a helyi erőforrásokra bízta az iskolákat, amivel közvetett módon méginkább hátrányba hozta a kevésbé fejlett területeket és tovább növelte a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az olasz nyelv használata hasonlóképpen

¹⁹ Uo, 36.

²⁰ Igaz, először csupán két évig (Uo, 29.)

²¹ Uo, 24.

²² Uo.

²³ Uo, 29.

²⁴ Uo, 21.

problémás volt. Bolognában, Liguriában és Toszkánában viszonylag hatékonyan lehetett a nemzeti nyelvet alkalmazni az iskolákban, mivel az nem sokban tért el a helyi dialektusoktól. Más régiókban viszont, különösen Délen, illetve vidéken, nagy gond volt, hogy gyakran maga a pedagógus sem beszélt olaszul. Az olasz állam ez ellen különböző módokon igyekezett javítani. Igyekeztek toszkán tanítókat küldeni a déli, vidéki iskolákba, a déli jó tanulókat Toszkánába vitték kirándulni, konferenciákat tartottak a pedagógusoknak, az iskolákba abc-könyveket, szótárokat, illusztrált szótárokat, olvasókönyveket küldtek²⁵.

Az egység után új funkciót és jelentőséget kapott a közoktatás, de már előtte is voltak népi iskolák az egész félszigeten. A felvilágosodás hatására már a 18. század második felében elindult a törekvés a népi iskolák megreformálására és kiterjesztésére. Az ezekben alkalmazott pedagógiai módszert Johann Ignaz von Felbiger apát dolgozta ki a lombardiai iskolák számára, ahonnan elterjedt az egész félszigeten, és tovább tökéletesedett Napóleon alatt, de természetesen már ekkor is jelen voltak azok az alapvető problémák, amelyekkel később az egysült Olasz Királyság közoktatása is küszködött.²⁶ 1859-ben, amikor a Piemonte már Észak-Itália nagyrésze fölött hatalmat gyakorolt, lépett érvénybe a Casati-törvény, amely garantálta az ingyenes oktatást mind a fiúk, mind a lányok számára. A törvény kettő kétéves egységre osztotta az elemi iskolát, amelyből az első két év kötelező volt. 1877-től a Coppino-törvény értelmében három évet volt kötelező elvégezni az iskolából, továbbá szankciókat vezettek be azoknak a szülőknek a megbüntetésére, akik nem küldték iskolába a gyermekeiket, csekély eredménnyel²⁷. Beláthatjuk, hogy ilyen kevés idő alatt nagyon nehéz volt teljesíteni az iskola mindazon céljait, amelyeket korábban felsoroltam.

*„Bátorság hát, kis katonája e nagy hadseregnek. A te fegyvered a könyveid, a te csapatod az osztályod, harcmeződ az egész föld, dicsőséged pedig maga az emberi civilizáció”*²⁸ – olvashatjuk az édesapa fiához intézett üzenetét Edmondo De Amicis sikerkönyvében, aki talán nem is tudta, milyen találóan fogalmazta meg a tankönyvek jelentőségét a 19. századi Olaszországban. Ezen belül különleges szerepe volt az olvasókönyveknek, amelyekből egyszerre tanították a gyermekeket olvasni, az olasz nyelv használatára, és ennek a tartalma volt hivatott a polgárság által fontosnak tartott szemléletmódot átadni. A 19. század első felének mérvadó olvasókönyve Parravicini *Giannetto* című műve volt, amely enciklopédia-szerű

²⁵ Uo, 38-39.

²⁶ Uo, 28-30.

²⁷ Uo, 29.

²⁸ DE AMICIS 2007, 25.

jellegével, a tanítónak szánt segítő szövegekkel, a tananyagot összekötő rövid történetekkel modellként szolgált a többi olvasókönyv számára²⁹. Egyedül De Amicis 1875-ben megjelent *Cuore* (*Szív*) című műve mérhető a *Giannettó*hoz jelentőségében³⁰.

Az tankötelezettség bevezetése az immár egységes Olaszországban értelemszerűen fellendítette a tankönyvpiacot³¹, emiatt azok az írók, akik foglalkoztak gyermekirodalommal, szinte mind írtak tankönyveket is, vagy legalábbis olvasókönyveket (ld. Baccini, Collodi, Vamba)³². A felsőbb társadalmi rétegek gyermekei elegendő idővel, pénzzel és képzettséggel rendelkeztek ahhoz, hogy szórakozásból olvassanak, feltehetőleg nekik köszönhető, hogy a gyermekirodalom szépirodalmi, illetve szórakoztató ága is felvirágozhatott.

1.2. A nyelvi kérdés

Az Appennini-félszigeten a középkor óta jelen volt a nyelvi kérdés, amely akkor még a következő volt: „Melyik nyelvváltozat a legalkalmasabb az irodalom művelésére?” Időközben természetesen változott a Félsziget lakóinak kapcsolata a nyelvvel, de az egység létrejötté volt az, ami alapvető változásokat hozott ezen a területen. Az olasz nyelvnek, ami addig az irodalom nyelve volt, most egy egész társadalom kommunikációs eszközévé kellett válnia, illetve, Manzoni követői szerint, a közéletben való részvétel közös eszközének.

Az egyesülés után a nyelvi kérdés fölötté állt az iskola-kérdésnek, és létrejött a „nyelv az iskolában kérdés”, ami értelemszerűen nagy hatással volt a gyermekirodalomra. Ez magában foglalta az olasztanítás módjára és eszközeire irányuló kérdéseket, és leginkább: „Milyen nyelvre épüljön az oktatás, amely modern eszközt jelent a fiatalok számára a közéletben és a társasági életben?”³³

Ami az olasz nyelv állapotát, elterjedtséget illeti, már sokkal az egység létrejötté előtt születtek kiábrándult fejtegetések. Leopardi és Manzoni például megállapították, hogy nem létezik olyan nyelvváltozat, amely alkalmas lenne hétköznapi témák megvitatására. Manzoni az írott és a beszélt nyelv hiányát fájlalta, és az írók nyelvét „halott nyelvnek” titulálta, Leopardi pedig azt hangsúlyozta, hogy ez a hiány egyben a nemzeti összetartás és társadalmi harmónia

²⁹ Uo, 92.

³⁰ BIERNACKA-LICZNAR 2012, 32.

³¹ Uo, 52.

³² Uo, 60.

³³ ³³ RUSSO 2021, 36.

hiányához vezet. Mások okolták még emiatt a nép tudatlanságát, vagy éppen az írott nyelv affektáló és bonyolult stílusát, amely képtelen volt elérni az alsóbb társadalmi rétegeket³⁴.

Az oktatási kérdéshez visszatérve, Emilio Broglio oktatási miniszter (1867-1869) volt az, aki politikai kérdéssé emelte a nemzeti nyelv kérdését. Ő volt az egyik létrehozója a bizottságnak, amelynek feladata volt Manzoni vezetése alatt az olasz nyelv népszerűsítésének módszereinek kidolgozása. Ezzel kapcsolatban írta meg Manzoni 1868-ban *Dell'unità della lingua e dei mezzi di diffonderla* című jelentését. Ebben a beszélt firenzeit jelöli ki nyelvi modellként, és javaslatokat tesz szótárak terjesztésére, toszkán pedagógusképzésre, toszkánai ösztöndíjra, konferenciákra a pedagógusoknak és a nyilvános szövegek ellenőrzésére³⁵.

³⁴ RUSSO 2021, 36-37.

³⁵ RUSSO 2021, 35-38.

MANZONI 1881, 599-608.

2. Egyes művek

2.1. Luigi Alessandro Parravicini: *Giannetto*

1835-ben a Società Fiorentina dell'Istruzione elementare, (azaz Firenzei Elemi Oktatási Egyesület) pályázatot hirdetett. A pályaműnek olyan, 6-12 éves gyermekek számára írt tankönyvnek³⁶ kellett lennie, amely eredeti, olasz nyelvű, alkalmas az olvasás gyakorlására és a gyermekek erkölcsi nevelésére, oly módon mutatva be az erkölcsi alapelveket, hogy az a fiatalok érdeklődését fölkeltsse.³⁷ A pályázatot egy comói iskolaigazgató, Luigi Alessandro Parravicini (1800-1880) nyerte meg a *Giannetto* (1837) című könyvével. A Risorgimento-párti Parravicini később Ticinóban is tanított, tanítással kapcsolatos tapasztalatait pedig a *Manuale di pedagogia e metodica* (1842-1845) című művében gyűjtötte össze³⁸. Ismertséget azonban a *Giannetto* révén szerzett, amelyet a pályázat megnyerése után 1837-ben, Comóban adtak ki, és innentől kezdve megállíthatatlan volt a sikere. Az elsőként Lombardo-Venétóban alkalmazott új tankönyv hamarosan az egész félszigeten elterjedt, számos alkalommal újra kiadták, régiókra adaptált verziói jelentek meg. 1910-ig (vagyis az első kiadástól számított 73 év alatt) 69 kiadásról tudunk. Ez volt az első olyan könyv, amely az egész olasz nép körében elterjedt. Nemzedékek sora nőtt fel úgy, hogy a *Giannettóból* tanult olvasni és azon szocializálódott³⁹. A *Giannetto* abszolút modellé vált a későbbi elemi iskolai tankönyvírók számára.

Parravicini műve azonban nem nagyon hasonlít a mai tankönyvekre. „Kenyér és becsület. Ezrek talán nem olvasnak majd más könyvet”⁴⁰ – szól a könyv mottója eredetileg⁴¹, ami jól mutatja, hogy pedagógusként Parravicini tisztában volt az olasz oktatás helyzetével, nehézségeivel. Az egyre jobban terjedő népi iskolák ellenére az átlagos itáliai gyermek nem sok időt töltött az iskolapadban, ezért minden, számára szükségesnek ítélt tudást egyetlen műbe kellett sűrítene. Emiatt a *Giannetto* enciklopédia-szerű; elsősorban megtanulandó, tömény lexikális tudásanyagot tartalmazó tankönyv egy fikciós, de nem egységes narratív szálra felfűzve. A tananyag alátámasztására szolgáló történetekből ugyanis kirajzolódik Giannetto felnövésének és társadalmi felemelkedésének története: a vidéken felnövő, az első történetek egyikében ötévesként leírt gyermek Giannetto, egy nem túl tehetős kereskedő gyermeke a mű

³⁶ Vö. RUSSO 2021, 111.

³⁷ Vö. BIERNACKA-LICZNAR 2012, 111.

³⁸ Uo, 32.

³⁹ Uo, 35.

⁴⁰ “Pane e onore. Migliaia di persone non leggeranno forse altro libro” (BOERO – DE LUCA 2009, 13.).

⁴¹ Az 1851-es kiadás, amelyet vizsgálok, már nem tartalmazza a mottót.

végére nagy ember, gyártulajdonos lesz, de nem fuvalkodik fel, hanem jótékonykodással igyekszik meghálálni a társadalomnak, hogy lehetősége volt tanulni. Hogy valóban a kisfiú a mű főszereplője, a címen kívül a könyv kezdő sorai is elárulják:

C'era una volta un fanciullo, il quale era tutto contento, perché aveva imparato a leggere. Io sono ancora piccino, dicea fra se medesimo, so poco; ma so leggere. Col mezzo dei libri e della scuola voglio istruirmi nelle cose necessarie a sapersi per diventare un uomo dabbene e capace di guadagnarmi di che vivere. Il libro che leggo, è scritto per me e pe'ragazzi della mia età. Io m'ingegnerò di capire quanto leggo: e se non intendo qualche cosa, pregherò il signor maestro, acciocché si compiacca di spiegarmela.⁴² (1.)

A teljes mű hatalmas – az eredeti teljes kiadás 784 oldalt számlált⁴³ –, hat kötetből áll téma alapján felosztva: 1. *L'uomo e i suoi bisogni, i suoi desideri* (Az ember szükségletei és vágyai) 2. *Mestieri, arti e scienze* (Foglalkozások, művészetek és tudományok), 3. *Geografia* (Földrajz), 4. *Scienze naturali* (Természettudományok), 5. *Racconti sui doveri dei fanciulli* (Elbeszélések a gyermekek kötelességeiről), utolsóként pedig 6. *Racconti morali tratti dalla storia d'Italia* (Morális elbeszélések Olaszország történelméből).

Az első kötet az ember kötelességeiről, testi és lelki jellemzőiről, valamint – ahogyan a címből is megtudhatjuk – szükségleteiről és vágyairól szól. Parravicini a tananyag nagyobb gondolati egységeit számokkal is ellátja: összesen hetvenhat számozott egységet találunk. Ezek némelyikéhez szám nélküli alegységek is tartoznak, például a 6. „A mellkas” („Il petto”) címet viselő egység hozzátartoznak „A szív” („Il cuore”) és „A tüdő” („I polmoni”) alegységek, amelyek számozatlanok.

A tananyagot időnként rövid történetek szakítják meg. A narratív szál jelenti az egyes egységek közötti kötőanyagot, és ennek keretében bontakozik ki Giannetto fejlődéstörténete, a gyermekből sikeres felnőtté cseperedésének útja. E betéteknek nincs önálló címük, sem számozásuk, a szerző egyszerűen az „Elbeszélés” („Racconto”) megjelöléssel különíti el őket. Az első kötet 23 ilyen elbeszélést tartalmaz. Érdekes viszont, hogy a történetek között akadnak olyanok is, amelyek nem illeszkednek az említett narratív szálba, vagyis kívül esnek Giannetto érlelődésének történetén. Közös jegyük, hogy az elbeszélő az adott ismeretanyaghoz kapcsolódóan, de az ún. „gyakorlati életből” vett példákon, azaz az ilyen-olyan módon terjedő tanulságos történeteken keresztül illusztrálja a Giannetto által elsajátítandó tananyagot.

⁴² A következőkben az idézetek forrásául szolgáló kötet PARRAVICINI 1851, a hivatkozott vagy idézett szöveghelyeket a főszövegben zárójelben jelzem.

⁴³ BIERNACKA-LICZNAR 2012, 33.

Gyakran csupán egyes jelenségeket kíván a történeteken keresztül szemléltetni⁴⁴. Ugyanakkor a Giannettóra szabott történetek között is találunk olyanokat, amelyek pusztán a tananyagban foglalt „lecke” gyakorlati megvilágítását, tkp. példa általi illusztrációját szolgálják⁴⁵. A kétféle elbeszéléstípus közötti különbség, hogy az életből vett példákra épülő történetek legtöbbje epizódszerű, egymással felcserélhető, önmagában is értelmezhető, míg Giannetto történetei között jobbra megfigyelhető a lineáris kibontást segítő időbeli összefüggés. Mindkét fajta történetben gyakran érvényesül a ’hibát következetesen követő büntetés’ elve⁴⁶, noha nem mindig van ok-okozati összefüggés a kettő között, és gyakran az égi igazság bünteti meg a vétkezőt.

A tananyag és Giannetto élete gyakran összefolyik, hiszen ahogyan a fentebb idézett bevezető is mutatja, a könyv minden sora az ő kedvéért íródott, az ő fejlődését szolgálja. A kis hősünk története tudásának gazdagodásával egyenlő, amelyhez a kulcsot az olvasás adja. Parravicini könyvének zsenialitása, hogy ifjú olvasói mind magukra ismerhetnek Giannettóban, azonosulni tudnak vele, hiszen hozzá hasonlóan ők is az olvasáson keresztül veszik birtokukba a Giannettónak felkínált tudást. Az ismeretek közvetítésére több elbeszélőt is segítségül hív a szerző. A légzésről szóló magyarázatot például Giannetto orvosának a szájába adja anélkül, hogy elbeszélésként különítené el (46.). A szerző többször is él ezzel az eszközzel: Giannettóra vagy egy másik szereplőre bízta a tananyag elmagyarázásának feladatát, kissé színesebbé téve azt. Vannak viszont olyan történetek, amelyek nincsenek elbeszélésként megjelölve, bár szerintem oda illenének, mint például az az eset, amikor Giannetto kinevet egy idős embert: a kisfiú úton az iskolába éppen látja, ahogy a szegény, idős ember elesik, amin nevetni kezd. Megjelenik azonban a tanító, aki rögtön felsegíti a szerencsétlenül jártat, majd rendreutasítja Giannettót, aki sírva ígéri meg, hogy ezentúl tisztelni fogja az időseket (139-143). Az epizód szerkezete párhuzamba állítható az esettel, amikor Giannettót megbántja egy barátja, ezért

⁴⁴ A falánk cipész története például azt szemlélteti, milyen veszélyes lehet, ha nem bánunk kellő óvatossággal a rézből készült konyhai eszközökkel (55), az ötödik történet az iszákosság negatív hatásait szemlélteti (57-58), a milánói fűszeres története pedig az alvajárást (65).

⁴⁵ A tizedik elbeszélésből például csak annyit tudhatunk meg a szabad döntés illusztrálásaképpen, hogy Giannetto szabadon dönthet a felől, hogy vasárnaponként az édesapjával megy sétálni vagy az édesanyjával rokonokat látogatni, így ő néha az egyiket, néha a másik lehetőséget választja. A szabad akarat gyakorlása a leghétköznapiabb kérdésekben is megmutatkozik, és a későbbi nehezebb, erkölcsi kérdéseket felvető döntéshozatalra az ilyen egyszerű példákon keresztül lehet a legjobban edzeni az ifjú lelkeket (vö. PARRAVICINI 1851,79.).

⁴⁶ A Giannetto történetéhez nem kapcsolódó elbeszélésekben például egy cipész tudatlansága és falánksága miatt hal meg (55), egy milánói ember iszákos, ezért tönkremegy (57), a rablókat pedig börtönbezárják (66). A Giannettohoz kapcsolódó történetekben a kisfiú egyszer nem hallgat édesanyjára, és földobálva kapja be a cseresznyéket, amíg a torkán nem akad az egyik, és kishíján megfullad (11). A történetek nagyrésze így szinte exemplumként szolgál, mivel demonstrálják, hogy a gyermekeknek mit és miért kell elkerülniük.

megharagszik rá, a tanító viszont a lelkérebészél, diákja pedig hallgat rá, és megbocsát társának. Az utóbbi történet *Elbeszélés*ként van megjelölve.

A tankönyv azonban nemcsak Giannettót és rajta keresztül a gyermekolvasókat szólítja meg, hanem a lábjegyzetek formájában a „tanító” számára is tartalmaz néhány javaslatot arra vonatkozólag, hogyan magyarázza, demonstrálja és egészítse ki a tananyagot a tanórán. A testrészek elsajátításánál például javasolja, hogy a tanító adja utasításba, hogy a gyerekek érintsék meg a megfelelő testrészüket, ellenőrizendő, hogy valóban értik, melyikről van szó (7.). Gyakran javasol a tananyaghoz kapcsolódó bibliai történeteket, például a gőg illusztrálására a Bábeli torony történetét (82.), vagyis a könyvön túlra is kiterjeszti az olvasás által birtokba vehető történetek körét.

A *Giannetto* első kötetében részletes értekezéseket találunk a helyes viselkedésről, az erkölcsökről. A legfontosabb erény, amelyet egy gyermeknek el kell sajátítania, az engedelmesség a szülők, a tanító, az előljárók, a király és Isten iránt: „Si rammenti questi beneficj, e procuri [dei genitori] di ricambiarli con una perfètta obbediènza” (134), “Il paroco, il potestà ed il maestro sono i *Superiori* del villaggio, ai quali voi dovete rispetto ed obbediènza”(149), “Tutti perciò dobbiamo rispetto e obbedienza alle leggi ossia agli ordini del Sovrano e dei Deputati” (152), „Se pòi vi fosse tal uòmo così ingrato o stolto da scordarsi l’amore e l’obbediènza, che egli dève al suo Dio, ne verrebbe grandemente punito” (130.). Parravicini nem győzi ismételni az engedelmesség fontosságát.

Szintén hangsúlyos a saját testi épség megőrzésének fontossága: „Insensati sono que’ fanciulli, i quali tentano sprezzare co’ dènti i nòccioli di susina e quelli di péscia. Sappiano che loro cadranno i dènti [...]” (9-10), „Altrettanto biasimevole é l’uso del braciére nelle stanze ben chiuse” (68).

A lustaság, a torkosság, a bosszúállás elítélendő. A jó gyermek hálás a szüleinek, hogy életet adtak neki, a tanítónak, hogy tanítja, az államnak, hogy ingyenes iskolába járási lehetőséget biztosít számára. Empatikus, illedelmes, némán tűri az esetleges megpróbáltatásokat, és szorgalmasan tanul. A *Giannetto* dolgos és kulturált polgárokat hivatott nevelni az iskolásokból, akik józanul, szerényen, visszafogottan, egészségesen, és persze vallásosan élnek.

Parravicini könyvét gyakran éri a kritika, hogy a főszereplője a valóságtól idegen, idealizált gyermek, akivel az olvasók nem tudnak azonosulni. Gyakran hasonlítják Collodi

Giannetto által inspirált *Giannettinójához*⁴⁷ is: a „*Giornale per i bambini*” ezzel kapcsolatban „stilizáltak”, „a tanulók által megélt valóságtól idegennek”, és emiatt számukra ellenszenvesnek nevezte Parravicini főhősét, aki olyan a szemükben, „mint egy kis tanító”⁴⁸. Ennek ellenére az első kötetben *Giannetto* nem mindig felel meg a gyermek-ideálnak. Habár alapvetően kedves, jószándékú gyermek, időnként szükség van arra, hogy szülei és tanítója visszaterelgessék a helyes útra. A kisfiúval megesik, hogy nem fogad szót, nem az imádkozás az első gondolata reggel, telhetetlen, falánk, haragtartó, tiszteletlen az idősekkel szemben, nem figyel a tanítóra vagy éppen pénzben játszik a társaival – vagyis olyan, mint bármelyik igazi kisgyerek, leszámítva, hogy sokkal gyorsabban belátja és javítja hibáit. Idővel formálódik a jelleme hála a felnőttek nevelésének és a sorsnak, amely az orrára koppint: hibáinak gyakran csúnya következményei vannak, az első kötetben például két alkalommal is súlyosan megbetegszik falánksága miatt.

A nem *Giannettóról* szóló novellákban néha még súlyosabban büntet a sors. Egy gonosz kisfiút például vipera harap meg, és csak hajszaál híján kerül el a halált (38), a torkos cipész már nem ilyen szerencsés (56.) és *Giannetto* bátyja, Enrico is a szülői tiltás ellenére folyton veszélyes helyekre mászik föl, míg a végén összetöri magát. Az orvosi kezelés közben két ideg megsérül, aminek következtében fél szemére megvakul, egy ujjja pedig megbénul – mindez, hogy Parravicini példát hozhasson az idegek működésére (illetve az engedelmesség és az óvatosság fontosságára) (73-74.).

Az elrettentő példák mellett azonban megjelenik a szórakozva tanulás is: amikor *Giannettónak* a hangképzésről magyaráz az orvos, demonstrációként vicces hangot ad ki egy síp segítségével, ami megnevezteti a kisfiút (48.), valamint a szabad akarat fontossága a már említett „döntés-történet” esetében (80.).

Parravicini könyvét, a korszellemnek megfelelően, áthatja a vallásosság. Ahogy említettem, a szerző bibliai történeteket javasol a tananyag kiegészítéseként⁴⁹. A tankönyv elején olvashatjuk, hogyan teremti meg Isten a világot és az embert, innentől kezdve minden, az emberi testről szóló rész himnusz, a tökéletes Teremtés dicsérete. A Bibliából vett történetek mindig az aktuális témához igazodnak.

⁴⁷ Collodi a Paggi Kiadó kérésére írta a *Giannettino* (1877) című tankönyvet, amely a *Giannetto* modernebb, játékosabb, humorosabb újragondolása, a főszereplő is jóval huncutabb, szemtelenebb, mint elődje (BIERNACKA-LICZNAR 2012, 35-36.)

⁴⁸ BOERO – DE LUCA 2009, 22-23.

⁴⁹ Ezek közül számomra legmeglepőbb választás az Elizeust csúfoló gyermekek története (2 Kir 2,23-24) volt, annak alátámasztására, hogy Isten elvárja az idősek tiszteletét (141). Mai szemmel olvasva már nagyon különös, hogy akkoriban ennyire elrettentő példákkal igyekeztek jóra nevelni a gyermekeket.

Nagyon érdekesen keveredik a vallásos a tudományossal. A kedvenc példám erre, hogy a könyv szerint a lelkünk valószínűleg a kisagyban található (7). Az ember minden, tudományos igényességgel jellemzett testrészét valamilyen céllal tette olyanná a Jóisten, amilyen: „Az embernek olyan az alkata, amilyen számára a legmegfelelőbb”⁵⁰ (6) – írja Parravicini. Az egyik elbeszélésben érdekes például Isten és az orvostudomány együttes dicsérete: egy vak kisfiú ugyan az orvosi beavatkozásnak hála meggyógyul, de az orvos Isten akaratából járt arra, ennek megfelelően a gyermek, mikor visszakapja látását, először neki ad hálát, utána az orvosnak (24). A lelki egészséget fontosnak tartja a szerző, amelyet a keresztény erények gyakorlásával lehet elérni: „Vero e suprèmo bène è la salute dell’anima, la quale si acquista coll’esercizio continuo delle virtù cristiane” (116).

Nem elegendő azonban a hit csendes, belső megélése, azt demonstrálni is szükséges rendszeres templomba járással, imádkozással, a szentségek felvételével és jócselekedetekkel (129). Érdemes megjegyezni, hogy a pápáról beszélve mintha kiemelné a könyv, hogy csak a vallással kapcsolatos dolgokban kell neki engedelmeskedni: “[...] il Papa, che risiede a Roma, e al quale obbediscono, nelle cose di religione, i Cristiani cattòlici di tutto il mondo” (150). Ennek oka talán, hogy sok egységpárti olasz fenyegetést látott a pápa személyében, de az is lehet, hogy a közvetlen osztrák irányítás alatt álló Lombardo-Veneto polgáraként tanácsos volt egyértelművé tennie, hogy a politikai hatalom a politikai vezetés kezében van. Nyilvánvaló, hogy a vallás mellett nem férnek meg a babonák, amelyek ellen rendszeresen felszólal Parravicini: az egyik történetben például kiemeli, hogy ostobaság annak a parasztnak a tanácsa, aki kutya segítségével javasolta orvosolni a viperamarást (101), a félelemtől szóló fejezetben pedig elítéli a szellemektől való félelmet (121).

A *Giannetto* jó példa arra, hogyan igyekeztek az iskola által a társadalmi igazságtalanságok okozta feszültséget enyhíteni. A *Giannetto* csendes tűrésre nevel, világképe szerint pedig a társadalomban mindenkinek megvan a maga helye, a maga feladata, és jól van úgy, ahogy van (149-152.). A könyv szerint a gazdagok kiérdemelték a jólétet, illetve elődeik révén jogosultak arra:

Vi sono degli uomini così laboriosi, ecònomi ed istruiti, da sapersi procacciar le còse in maggior quantità di quello che sia necessario a’ loro bisogni. Egli è giusto che questi pòssano donare i guadagni supèrflui a’ propri figliuòli, o spenderli in case, in ville, in carròzze e cavalli, in altre simili comodità, i in leciti divertimenti. I figliuòli dei ricchi gòdono anch’ essi di siffatti piaceri della vita (71).

⁵⁰ „L’uomo ha la statura, che meglio conviene a lui.” (6.)

Egyébként is, az ő életüknek is megvannak a hátrányai, például hajlamosabbak a betegeskedésre, hiszen, a paraszttal ellentétben nem edzik magukat rendszeres fizikai munkával (123). A *Giannetto* szerint a kézművesek, parasztok élete sem olyan rossz, a gazdagok életének előnyei nélkül is élhet boldogan az ember (71) Sőt, még előnyei is vannak az kétkézi munkát végző emberek életének: a munkáját jólvégző paraszt vagy kézműves a királynál is boldogabb (123-124). A Jóisten pedig, azt szeretné, hogy békében és szeretetben éljünk együtt (69). A társadalmi felemelkedésre van lehetőség, de kizárólag szorgalmas tanulás és kemény munka által, és erre maga Giannetto is követendő példát szolgáltat. Parravicini hű marad hirdetett elveiben a „kenyér és hit” mottóhoz.

Parravicini művéből kiderül, hogy lelkes híve volt a *Risorgimento* eszméinek. A *haza iránti kötelességek* című fejezetben a diákok megtudhatják, hogy az ő hazájuk „Italia”, ők pedig olaszok. A tankönyvben a születési település helyét kihagyták, hogy a tanulók behelyettesíthessék a sajátjukkal:

Il luogo natale è N...; la tua patria è l'Italia. Tu devi gloriarti d'essere uòmo d'Italia; perché là è uno de' più amèni, de' più salubri, de' più gloriosi paesi del mondo. [...] Perché tu nascesti in Italia sèi chiamato *Italiano* (p.154.).

Érdekes, hogy egyértelműsíti: Szicília is Olaszország része (154.), annak ellenére, hogy sem Szicílián kívül, sem azon belül nem volt egyetértés afelől, hogy az esetleges egyesítés esetén a sziget is csatlakozzon-e⁵¹. Parravicini üzenete szerint az olasz hazát és az olasz testvéreket szeretni kötelesség (154-155). A hazaszeretetre nevelés fontos eleme, hogy bár Parravicini alapvetően elítéli a háborút “perché il Creatore vuole ch'essi vivano in pace” (69), “Laonde sono gravi mali fisici [...] le guerre”(113) –, ha az uralkodó harcba szólít a haza védelmében, a jó honpolgár engedelmeskedik: “Armati quando il Sovrano annunzia che la patria è in pericolo: difendila colle tue sostanze, col tuo coraggio, col tuo sangue” (69.)

A *Giannetto* azelőtt keletkezett, hogy Manzoni nyelvi reformja elterjedt volna. A könyv nyelvezetét sokan dicsérték a letisztultsága és érthetősége miatt, de érték negatív kritikák is a száraz, tömény lexikális tudást átadó, néhol zavaros jellege miatt. Összességében elmondható, hogy Parravicini hűséges maradt a hagyományos irodalmi olasz nyelvhez. Az 1862-es,

⁵¹ BANTI 2010, 58.

Manzoni reformja utáni kiadást ugyan némiképp módosították nyelvileg, a változtatások nem voltak jelentősek⁵².

Parravicini gyakran szúr be közmondásokat a szövegébe, ezzel közelebb viszi a tankönyv nyelvezetét a gyerekekhez. A sokszor hallott közmondások ismerősek, így a tankönyvi szöveg sem tűnik olyan idegennek: pl. „Uccide più gente la gola, che la spada” (52), “Chi troppo vuole, niente ha” (85), “Qual si è da giovane tal s’è da vecchio” (88). Fontos számára, hogy a tanulók a megfelelő kiejtéssel sajátítsák el az olasz nyelvet, ennek elősegítése érdekében időnként lábjegyzetben hívja fel a figyelmet a helyes kiejtésre, különösen, ha annak értelem-megkülönböztető szerepe van. Az 1851-es kiadás elején pedig a tanítókhöz és szülőkhöz intézett tanácsaiban javaslatokat tesz arra vonatkozólag, hogyan érdemes a könyv olvasása közben a gyermekkel a helyes kiejtést gyakoroltatni (XII).

2.2. Pietro Thouar: *Racconti per giovinetti*

A szegény származású firenzei Pietro Thouar (1809-1861) szívén viselte a nép, különösen a gyermekek nevelését, egyesek őt tartják az első igazi olasz gyermekírónak⁵³. Lambruschini bátorítására kezdett el az irodalommal foglalkozni, és első ilyen irányú tevékenységként 1832 és 1848 között részt vett a *Nipote di Sesto Caio Baccelli* almanach szerkesztésében, 1834-ben pedig Giuseppe Bayerrel megalapította a „Giornale dei fanciulli” gyermekeknek szóló folyóiratot. Számos művet, elsősorban rövid történeteket írt az alsóbb társadalmi rétegek, fiatalok és gyermekek számára, miközben tanárként is dolgozott. Fiatalon lelkesedett a *Risorgimento* ügyéért, tagja volt a *Giovine Italiának*, majd egyre inkább a mérsékelt irányzat felé húzott. Írásaival amellet, hogy anyagot szolgáltatott az olvasás gyakorlására, a nép morális nevelése volt az elsődleges célja. Az 1852-ben megjelent *Racconti per giovinetti*⁵⁴ című novellagyűjteménye szintén ilyen jellegű történeteket tartalmaz⁵⁵.

A gyűjtemény általam vizsgált kiadása 14 novellából áll, amelyek változó terjedelműek, némelyik olyan hosszú, hogy tekinthetjük elbeszélésnek. Ezeket Thouar időnként úgy teszi egyszerűbben befogadhatóvá, hogy alegységekre osztja, számozással vagy címmel látja el. A novellák a következők: 1. *La presunzione di sapere* (A képzelt tudás miatti elbizakodottság), 2. *Fiducia nella Provvidenza* (Bizodalom a Gondviselésben), 4. *La buona figliuola* (A jó lány),

⁵² RUSSO 2021, 36-37.

⁵³ BOERO – DE LUCA 2009, 8; MALAGUTI 2012.

⁵⁴ Elsőként *Racconti pei giovanetti* cím alatt jelent meg.

⁵⁵ BOERO – DE LUCA 2009, 8-10. GAMBARO, 1937. MALAGUTI 2012.

5. *Il buon esempio* (A jó példa), 6. *La vera beneficenza* (Az igazi jótett), 7. *Il dottor Paolo* (Paolo doktor), 8. *La ricompensa* (A jutalom), 9. *I Racconti della Milla* (Milla meséi), 10. *L'amico sin dall'infanzia* (A gyermekkori barát), 11. *Giovanni Fantoni e il suo calzolaio* (Giovanni Fantoni és a cipésze), 12. *La mala prevenzione* (A hamis előítélet), 13. *Il primo viaggio di un giovinetto* (Egy ifjú első utazása), 14. *La Tentazione* (A kísértés). Egyes kiadások tartalmazzák még az *Un amico del Parini* (Parini barátja) című novellát is.

Sok novella esetében egy mindentudó, külső narrátor beszéli el a történetet, a többiben azonban az elbeszélés módja változatos. Van olyan novella, amelyet levél formájában tár elénk a szerző (*La presunzione di sapere*), van, hogy egy keretnarrációval kelti a valós alap illúzióját: a *La buona figliuola* esetében például a kerettörténet szerint a főszereplő Luisa történetét az elbeszélő egy elhunyt rokona kézíratai között találta, amit aztán változtatás nélkül ad közre, ezzel két narrátorunk lesz. Hasonló a helyzet az *Il primo viaggio d'un Giovinetto* esetében, amely így kezdődik: „Un valente Capitano di marina, che è morto non è gran tempo, lasciò alcuni scartafacci contenenti la narrazione di varie avventure della sua adolescenza, e gli indirizzò ai suoi cari nipotini” (195)⁵⁶, és innentől a kapitány elbeszélésében olvashatjuk a saját történetét. Az elbeszélői hangok néhány alkalommal úgy kettőződnek meg, hogy az egyik szereplő történetmesélésbe kezd. Ilyen „történet a történetben szerkezetű” szövege van a *La mala prevenzione* és a *La Tentazione* novelláknak.

Az elbeszélés módjának szempontjából a legkülönlegesebb az *I racconti della Milla*, amely öt fejezetre oszlik. Az elbeszélés jelenetszerűen kezdődik, amelyben öt nővér beszélget egymással, miközben izgalommal várják az öreg Milla érkezését. A főszereplő így már megjelenése előtt reflektorfénybe kerül:

Sofia. Oggi dunque avremo da noi la Milla, è vero, sorelle? Quanto è buona la vecchia Milla, eh? che ne dite?

Sorelle. Buonissima; devi dire buonissima.

Sof. L'avete caro ch'ella venga a tenerci compagnia?

Sorelle. Altro!

Maria. Io n'ho un gusto matto.

Teresa. Io vorrei averla meco il giorno e la notte.

Sofia. Or ora sarà qui. Poniamo in ordine i nostri lavori [...] (95)

⁵⁶ A következőkben az idézetek forrásául szolgáló elektronikus kiadvány THOUAR 2015, a hivatkozott vagy idézett szöveghelyeket a főszövegben zárójelben jelzem.

Amikor Milla megérkezik, a lányok kérésére belekezd Riguccio történetének mesélésébe. Így a gyerekekkel együtt az olvasó is Milla *hallgatójává* válik. Milla meséje egy 16. század elején élt árva fiúról, Riguccióról szól, akire nővére, Marta visel gondot. A kisfiú álma, hogy Michelangelótól tanuljon és szobrász legyen. Marta és a Gondviselés jóakaratából sikerül is a Mester tanítványai közé kerülnie. Ezen a ponton azonban Milla története megszakad. A második fejezetben ismét látogatóba érkezik Milla, és itt szólal meg először a külső elbeszélő, hogy leírja, hogyan töltötte a kis társaság a délutánt. Innentől váltogatják egymást Milla meséje, a párbeszédreszek és a közöttük lévő hézagot kitöltő történetek a külső elbeszélő részéről. Milla minden fejezetben mond egy történetet a családnak, a fejezetek között időbeli ugrások vannak.

A harmadik fejezetben igazán kiemelt a mesélés szerepe, ugyanis eszközzé válik Milla kezében. A lányok testvére, Tito utasítást kap, hogy vonuljon be Napóleon Oroszországba tartó seregébe, ami hirtelen történelmi kontextusba helyezi a cselekményt⁵⁷. Milla azonban nem hagyja annyiban. Rá akarja venni a Vittorinót, az időközben elhunyt legidősebb nővér, Sofia özvegyét, hogy vonuljon be Tito helyett, mert neki nincs családja. Ekkor fejezi be Riguccio történetét, aki elmegy Rómába Michelangelóval. Rómát azonban feldúlja V. Károly serege, és Marta nem kap többé hírt az öccséről. Az aggodalomtól félőrülten bejárja fél Itáliát, hogy megtalálja Rigucciót. A testvérek csodával határos módon egymásra találhatnak Perugiában, és onnantól kezdve boldogan élnek. Milla ezzel befejezi Riguccio történetét, a mese pedig elérte célját: Vittorino megérti a célzást, és bevonul Tito helyett a seregbe.

A főszereplő a *La Ricompensa*, és a *La mala prevenzione* kivételével minden esetben gyermekek vagy fiatalok különböző családi-társadalmi háttérrel akadnak köztük tehetősök és szegények is, és néha előfordul, hogy a történet végére felnőnek (*La buona figliuola*, *Il dottor Paolo*, *L'amico sin dall'infanzia*). Az alsóbb néprétegekből származó gyermekek általában megfelelnek a Thouar-féle gyermekideálnak, a tehetősebbek viszont sokszor róluk vesznek példát a belső fejlődésükhöz, tanulnak tőlük, hogy hibáikat legyőzzék. Ilyen jellemhiba például a kevélység, amelynek társadalmi helyzetükből adódóan általában ki vannak szolgáltatva. Parravicinivel ellentétben Thouar általában nem ijesztget az elhibázott tettek következményeivel⁵⁸, inkább a jó példa fontosságát hangsúlyozza, amire a szereplői által nyújtott jó példával igyekszik rávenni az olvasóit. Az *Il buon esempio* történetében például a

⁵⁷ A napóleoni háborúk nem sokkal a kötet keletkezése előtt zajlottak, valószínű, hogy a novellát elsőként olvasó fiataloknak a szülei, nagyszülei még emlékeztek rá és meséltek róla, így tudták mihez kapcsolni a történetet.

⁵⁸ Kivétel a *La Tentazione* című novella, amelyben azt meséli el egy idős koldus, hogy miután egyszer nem engedelmeskedett az apjának, elindult a lejtőn, ami koldussá válásához vezetett.

nemesi származású Carlót szégyenteljes viselkedése miatt dologházba küldi az apja. Ott összebarátkozik az árva Diegóval, aki szorgalmával és önzetlenségével példát mutat neki, és Carlo jelleme is megnemesedik.

Thouar története alapján az ideális gyermek tulajdonképpen annyiban különbözik a felnőttektől, hogy engedelmes. Emellett szerények, ugyanakkor önérzetesek is, és feltétlenül szorgalmasak a tanulásban és a munkában. Önzetlenségükből fakadóan maguknál is jobban szeretik a családjukat és a barátaikat, tisztelik az idősebbeket, nem adnak a külső hívságokra, és csendesesen tűrik a megpróbáltatásokat (amikből Thouar történeteiben akad bőven). A tökéletességben egyik legkiemelkedőbb a főszereplők közül a *La buona figliuola* főszereplője, Luisa. A fiatal lány gondjukat viseli súlyos beteg családtagjainak, segíti a rászorulókat, szabadidejében dolgozik, hogy eltartsa a családját, a lényeg, hogy magára soha nem gondol. Az önfeláldozás mintaképe, aki magában egyesíti a legkiválóbb erényeket. Olyan példa, akire minden gyermek feltekinthet, és arra kell törekednie, hogy hozzá hasonlatossá váljék. Luisa tökéletességében, mint fordított tükörben, a saját hibáira, gyarlóságaira ismer rá a gyermek. Thouar nem didaktizálva nevel, hanem karakterábrázolásával teremt modellt a gyermekek számára, pedagógiája az önelemzés és a tökéletesedésre való törekvés felkeltésére épül az egyénben.

Ugyanezt a funkciót töltik be azok a szereplők is, akik nem érnek fel Luisa magasságába, olykor elkövetnek kisebb botlásokat (pl a *La buona e la cattiva compagnia* főszereplője, Enrico, aki egy mulasztása miatt számárpadba kerül), de belső erkölcsi tisztaságukból fakadóan jóvá is teszik a hibájukat. Thouar ezeken a szereplőkön keresztül az erkölcsi tökéletesedés fontosságát hinti el a gyermeki lelkekben.

A gyermektől elvártak tehát nemigen különböznek a *Giannettó*ban olvasottaktól. Az egyetlen szembetűnő eltérés, hogy míg Parravicini nagy hangsúlyt fektet a testi épség megőrzésének fontosságára, Thouar romantikus vérmérsékletű hősei mintha szándékosan önpusztító életmódot folytatnának, bár ezt természetesen embertársaik érdekében teszik. Emellett olyan önérzetesek, hogy inkább éhen halnak, de nem fogadnak el alamizsnát, mint a *Fiducia nella Provvidenza* főhőse, Salvator Rosa, aki bár keményen dolgozik, hogy eltartsa apa nélkül maradt családját, a fiatalabb testvéreivel együtt éheznek, mégsem hajlandó adományt elfogadni, a büszkesége tiltja.

Felfedezhető néhány életrajzi párhuzam a szereplők és Thouar között. Különösen az *Il buon esempio* esetében szembetűnő. A főszereplő Carlót szégyenteljes viselkedése miatt megtagadja és dologházba küldi az apja, ahogyan Thouarral is megtörtént kamaszkorában.

Thouar később ugyanennek a dologháznak lett az igazgatója, és reformokkal igyekezett emberségesebbé tenni az ott uralkodó körülményeket⁵⁹.

A *Giannettó*hoz hasonlóan a *Racconti per giovinetti* is enyhíteni igyekszik a társadalmi feszültségeket, elégedetlenkedés helyett a kemény munkát és a csendes türeést javasolja, sőt, mintha kifejezetten a fennálló társadalmi rend konzerválását támogatná⁶⁰. Két példát is találunk arra, hogy egy szegénységben élőknek tálcán kínálják föl a jólétet, illetve a társadalmi felemelkedés lehetőségét, de visszautasítja, és emiatt bölcsnek nevezik. Az *Il buon esempio* és a *La vera beneficenza* dologházban élő főszereplője, Diego esete tanulságos lehet. Miután hatására a barátja, Carlo jó és szorgalmas lesz, visszaveszi magához előkelő apja. Amikor Carlo mesél neki Diegóról, az apa felajánlja, hogy őt is a fiává fogadja, de Diego visszautasítja mondván, hogy neki tökéletes az élete. A *La Ricompensa*ban egy nemesember felajánlja a birtokát fellendítő parasztembernek, hogy a házába veszi és jól tartja őt, de az öreg Marco értelmetlenségnek tartja. Az egyetlen jutalom, amit kíván, hogy halála után valaki viseljen gondot helyette a birtok népére.

A *Racconti per i giovinetti* már a Manzoni-féle nyelvi reform hatás alatt keletkezett. Thouar írásmódját többen dicsérték – például Lambruschini – a helyes, elegáns, de az egyszerű emberek számára is érthető nyelvhasználat miatt⁶¹. Mai szemmel olvasva a *Giannettó*hoz képest sokkal nehezkesebbnek tűnik mind szóhasználatában, mind stílusában, a történetvezetést pedig vontatottnak érezhetjük. A gyakran alkalmazott párbeszédes részekből kitűnik, hogy Thouar jól ismerte a nép által beszélt nyelv kifejezésmódjait⁶². Másfelől beszélgetéseikben a szereplők megszólalásai sokszor olyan hosszúak, hogy inkább hatnak szónoklatnak, mint egy párbeszéd részének. Olykor nem könnyű azt sem követni, ki beszél, különösen a gyors párbeszédetek esetében. A könyv stílusa patetikus és szentimentális, nem tartalmaz olyan novellát, amelyben ne sírna valaki.

A *Racconti per giovinetti* már teljesen elszakad az iskolától, valódi szépirodalmi mű, egyike a Thouar és más toszkán liberális értelmiségiek által létrehozott olvasmányoknak, amellyel a népet igyekeztek a szebb érzésekre nevelni⁶³.

⁵⁹ MALAGUTI 2012.

⁶⁰ Boero & De Luca, 2009. p.9.

⁶¹ Uo, 109.

⁶² Uo.

⁶³ MALAGUTI 2012.

2.3. Ida Baccini: *Le memorie di un pulcino*

Ida Baccini (1850-1911) író és újságíró Firenzében, egy nyomdaüzem igazgatójának lányaként született⁶⁴. Anyagi nehézségei miatt 1871-ben tanítónőként kezdett dolgozni, majd 1878-ban otthagyta az iskolát, egyes források szerint mert nem értett egyet a testnevelés órák bevezetésével. Gyermekek számára írt prózai művein és tankönyvein azonban meglátszanak az elemi iskolában szerzett tapasztalatai⁶⁵.

Még tanítói munkája alatt, 1875-ben jelent meg első írása: a *Memorie di un pulcino* (*Egy csibe emlékei*) című gyermekkönyve. A Paggi kiadó a biztonság kedvéért először csupán az író női monogramjával ellátva adta ki, hiszen női szerzőnek lenni nem számított előnynek⁶⁶. A mű azonnali siker lett, ezért hamarosan megjelent Baccini teljes neve alatt⁶⁷, 1898-ban pedig megjelent a folytatás *Come andò a finire il pulcino* (*Hogyan végezte a kiscsibe*) címmel. A könyv a későbbiekben sem ment ki a divatból: száz év alatt 75 kiadást élt meg⁶⁸. Baccininek ezzel megkezdődött rendkívül termékeny és változatos írói és újságírói pályafutása. Számos tankönyvet írt elemi iskolások számára: olvasókönyveket, valamint történelem- és nyelvtankönyveket⁶⁹.

Újságírói munkássága szintén jelentős. Dolgozott felnőtt folyóiratoknál („La Vedetta, La Nazione”, „Rivista Europea”, „Gazzetta d’Italia”), a „Cordelia” fiatal lányoknak szóló lapnak pedig főszerkesztője volt. 1895-ben megalapította a „Giornale dei Bambini” című gyermek számára írt folyóiratot, illetve különböző gyermeklapokba is írt „Giornale per i bambini”, „Giornale dei fanciulli”, „Mondo piccino”, „Cenerentola”).

Felnőttek és gyermek számára írt regényeket, elbeszéléseket, novellákat, 1904-ben pedig megjelent önéletrajzi műve. Verseket írt, fordított franciából, megjelent egy szakácskönyve és néhány illemtankönyve⁷⁰. De akármilyen hatalmas is volt Baccini életműve, az első könyve maradt a legnépszerűbb.

⁶⁴ BOERO – DE LUCA 2009, 29.

⁶⁵ CALABRESE 2012, 38.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ BIERNACKA-LICZNAR 2012, 41.

⁶⁸ CALABRESE 2012, 40.

⁶⁹ RUSSO 2021, 120. Russo a *Nozioni di grammatica italiana*t hozza példaként Baccini egyedi stílusának és pedagógiai módszereinek megjelenésére tankönyveiben. Baccini a párbeszéd illúziójára törekszik: az egységek neve *conversazioni*, vagyis beszélgetések, és megszólítja a tanulókat. Induktív módszert alkalmaz, és a nyelvtani jelenségek használatát rövid történetekbe építve demonstrálja. A humoros, barátságos hangvétellel, amelyet más tankönyveiben is alkalmaz, bevallása szerint egy kis mosolyt akart csempészni a nyelvtan tanulásba (RUSSO 2021, 126-127.).

⁷⁰ Uo, 120.

A *Le memorie di un pulcino* kisregény 12 rövid, címmel ellátott fejezetből és a végszóból áll. Egy kakas önéletrajzi elbeszélése, ezért belső narrátorú. Kakasunk elmesél a vespignanói tanyán töltött idilli „gyermekkorát”, ahol együtt volt imádott édesanyjával és testvéreivel, majd egy firenzei úri családnál töltött időket, ahol jól bántak vele, de hiányzott neki a vidék és a családja. Ennek ellenére egészen megbarátkozott a városi élettel, ám „elrabolják”. A rablóktól megvásárolja egy úr, hogy karácsonyra levest főzzenek belőle. Az új tulajdonos jószívű fia azonban megmenti az immár fiatal kakassá serdült főszereplőt, aki innentől boldogan, háborítatlanul éldegélhet, és ezzel pontot is tesz önéletrajza végére.

Baccini regénye nem szokványos, hiszen egy kakas a főszereplője, aki ráadásul saját maga beszéli el élete történetét. De mivel kakasunk teljesen emberi érzésekkel és gondolatokkal van felruházva, és elbeszélte életének jelentős részében még csak csibe, őt is vizsgálhatjuk gyermekként. Érdekes viszont, hogy éppen a főszereplőnek nem tudjuk a nevét, úgy tűnik, nincs is neki, hiszen már a tanyán is ő volt a mindenki kedvenc „csibéje” (később „kakasa”). A történetben van olyan kakas, akinek rendes neve is van (Cocò), de kiscsibénk bárki lehet, pont a név nélkülsége miatt helyezkedhet bele alakjába bármelyik kisgyerek.

Főhősünk a gazdaváltások miatt több valódi „embergyermekkel” ismerkedik meg, és sem az előbbieken, sem az utóbbiakban nem lehet sok kivetnivalót találni. Első gazdasszonya Maria, egy parasztlány, innen Alberto úrfihoz, egy tehetős földbirtokos család sarjához kerül, hogy végül megállapodjon a jószívű Masinónál. Az gyermekektől elvárt, és többnyire beteljesülő erények többé-kevésbé megegyeznek a Parravicininél és Thouarnál olvasottakkal. A *Le memorie di un pulcino* gyermekei és csibéi rajongásig szeretik és tisztelik szüleiket, ezért szófogadóak, jólelkűek, önzetlenek, szorgalmasok. Persze ritkán előfordul kisebb botlás: főszereplőnk például úgy érzi, nem ragaszkodott eléggé édesanyja tanácsaihoz, vagy rosszat kívánt az ellenségének, ugyanakkor elítéli az erőszakot, a bosszút, olyannyira, hogy még csak rosszat kívánni sem szabad az ember (vagy a csibe) ellenségének.

Az elbeszélő kakas nem bízza a véletlenre, hogy a kis olvasók megértik-e története tanulságát: gyakran kiszól a könyvből, megszólítja a gyermekolvasókat, és konkrét tanácsokat intéz hozzájuk. A végszóban összefoglalja intéseit: felszólítja őket, hogy szeressék a szüleiket és engedelmeskedjenek nekik, sose gondoljanak a bosszúra, sőt tegyenek jót ellenségeikkel. Ne bántsák az állatokat, és ne nézzék élvezettel, ha szenvednek, ne legyenek hiúk, elégedjenek meg azzal az állapottal, amelybe Isten akarata által kerültek, és végül adakozzanak a rászorulóknak, ha nincs semmijük, legalább egy kedves szóval (76-77)⁷¹. Thour történeteire hasonlóan tehát

⁷¹A következőkben az hivatkozások, idézetek forrásául szolgáló kötet BACCINI 2022, a hivatkozott vagy idézett szöveghelyeket a főszövegben zárójelben jelzem.

itt is vallásos kontextusba helyezi a szerző a szereplőket, akik – mind az emberek, mind a csirkék – folyamatosan és hétköznapi egyszerűséggel hivatkoznak a Jóistenre. A regény szenvedésről vallott felfogása is emlékeztet Thouaréra: mindannyiunknak elkerülhetetlenül szenvednünk kell valamikor, és azt csendben kell túrnunk.

Mai szemmel olvasva nagyon különös az erőszak és a halál állandó jelenléte a könyvben akár elmélkedés, akár a róla való beszéd formájában, még ha csak állatokról van is szó. Baccini azonban csupán saját korának normáit követte: az egység utáni gyermekirodalomra általánosan jellemzőek voltak a halálról szóló fejtegetések⁷². Nehéz eldönteni, hogy ezeknek a részeknek a nevetetés-e a célja, vagy az elborzasztás: amikor például a Cocò nevű kakas elbeszéli az anyja és a húga aljas meggyilkolását, elkészítését és elfogyasztását (65), azt hatalmas fájdalommal teszi és szinte a naturalizmust súroló részletességgel. Emiatt elborzasztó hatása van, különösen kisebb gyermekek számára. Másrészt a tudat, hogy csupán a csirkevágás hétköznapi jelenségét olvassuk ilyen patetikus stílusba burkolva, morbid módon humorossá teszi a történetet. Elképzelhető, hogy Baccini kétféle közönségre akart kétféle hatást gyakorolni: a gyermekek számára feszültséget okoz, a felolvasó felnőttek viszont szórakoztatóan hat.

Néhány fejtegetéssel az író feltehetőleg az igazságtalan halandó mivoltunk és az igazságos Isten kettőse okozta paradoxont igyekszik feloldani, elfogadhatóként beállítva az elkerülhetetlen halált. A legérdekesebb rész, amikor egy jókedélyű kakas bocsátkozik fejtegetésbe a végről (63-64). Megtudhatjuk, hogy a csirkék halála irigylésre méltó az emberekéhez képest: a csirkéknek egykettőre kitekerik a nyakát, és már túl is vannak rajta, míg az emberek hosszú évekig betegeskednek. A csirkét halála után alaposan megtisztítják, és illatos fűszerekkel szórják meg, míg az ember bűzleni kezd. A csirkét sokszor „egy szép gyerek fehér fogacskái” rágják el, az embert viszont visszataszító férgek eszik meg. Végül a csirke fogyaszthatósága miatt halála után is hasznos, ami az emberről nem mondható el, sőt az előbbiből készült húsleves jótékony hatással van a betegekre. A filozofáló kakas meg is jegyzi, hogy örömmel hal meg, ha ezzel segíthet egy beteg emberen. De ha arra érdemtelen eszi meg, úgyis jó, hiszen mindenkivel jó dolog jót tenni. Egyébként is az életünk tartozás, amit előbb vagy utóbb vissza kell fizetnünk, amiben nincsen semmi ijesztő – ennek alátámasztására a kakas egyenesen Epikurosz szavait adja egykori gazdasszonya szájába: a filozófus szerint „ameddig mi létezünk, a halál nincs jelen, mikor pedig a halál megérkezik, mi nem vagyunk már többé”⁷³.

⁷² BOERO – DE LUCA 2009, 30.

⁷³ A gazdasszony saját magára vonatkoztatva idézi a filozófus szavait: vö « la mia ultima padrona era una donna grassa e fresca come una rosa; non aveva un pensiero al mondo, e se qualcuno le parlava di morire, rispondeva queste precise parole che ho tenuto sempre a mente e delle quali v'esorito a far tesoro: "Io della morte non ho paura, perché finché ci sono io, non viene lei; e quando viene lei, vo via io"» (64.)

A jóságos Isten és az elkerülhetetlen halál ellentéte mégsem oldódik fel a mű végére, hiszen ezután következik Cocò szomorú története családtagjai meggyilkolásáról, és a főszereplőnk is csak azért élhet nyugodtan, mert a gazdái megígérték, hogy soha nem vágják le (72). Egy másik, gonosz kakas, miután ráébred saját romlottságára, nyugodtan, letargiával fogadja a halált (31).

Nem Epikurosz mondása az egyetlen intertextuális elem a műben: Baccini beépíti Ezópusz házi és mezei egérről szóló meséjét is a tyúkanyó szájába adva (43), a főszereplő utal Ugolino gróf történetére, de utána el is magyarázza az olvasónak annak tanulságát (48), illetve Baccini megjelöli, hogy a spanyol kakasviadal leírásához De Amicis *Spagna* című művéből informálódott (33-35).

Talán tekinthetjük a rejtett ideológia részének, hogy csibénk a városi élet előnyei ellenére is visszavágyik a szülőföldjére. A *risorgimentós* örökségű hazaszeretetre nevelésnek viszont van burkolatlan megnyilvánulása is a regényben. Egy parasztcsalád és a földjük tulajdonosának családja beszélgetnek a konyhában, amikor szóba kerül a háború és a katonaság. Amikor a kis Alberto úrfi kijelenti, hogy ha őt el akarnák vinni katonának nagykorában, biztosan elbújna, édesapja türelmesen elmagyarázza neki, hogy mivel az édesanyát szeretni kell és a szülőháza is olyan, mint az édesanya, meg kell védenünk őket, ha fenyegetik. Olaszországot pedig sok gonosz ember akarta már elfoglalni, ezért jogos volt a védekezés, bár a háború minden egyéb esetben rossz és elítélendő (37-39).

Többször szóba kerül a szabadság fontossága: amikor a főszereplőt átszállítják új gazdái lakhelyére, ketrecbe zárják az út idejére, amit nagyon rosszul visel: „Non appena lasciata la casuccia natale, già avevo perduto il più caro, il più prezioso de' beni: la libertà!” (45). Később pedig az Albertóéknál látott, fogságban tartott madarak miatt keseredik el: „gli uccelli dicevo fra me, stanno sugli alberi e volano all'aria aperta; chi dovrebb'esser quel cattivo che si fosse preso il divertimento di mettere in chiusa un centinaio di que' poveri animalini?” (50). Kis gazdája, Alberto is megjegyzi, hogy ha nagy lesz, csak azért vesz madarakat, hogy szabadon engedje őket.

A *Le memorie di un pulcino* nyelvezete rendkívül érdekes. Baccini eredeti, letisztult, játékos-humoros stílusa nem volt szokványos még a gyermekirodalomban sem. A humor egyik fő forrása a főszereplő fellengzős stílusa írásban, úriemberhez illő társalgási modora, miközben tudjuk, hogy egy csirkéről van szó: „Scusi tanto, signor cane, se mi piglio l'ardire di farle una domanda: ma lei è tanto gentile, che di certo mi compatirà” (26), de iróniára is találunk példát: „Si metteva a schiamazzare in modo compassionevole, e fra quei suoi gridi raccapezzavo a stento qualche cosa, come per esempio, girarrosto, fuoco, tirare il collo e altre piacevolezze

dello stesso genere”(6). Mivel Baccini Firenzében és Genovában töltötte életét, nem okozz gondot neki a firenzei beszélt nyelvhez nagyon közel álló nyelvezet használata⁷⁴.

Az életét elbeszélő kakas többször hivatkozik saját művére, és rendszeresen kiszól a kis olvasóinak, megszólítja őket, tanácsokat ad nekik. A gyermekeket ezzel is bevonta a mese varázslatos világába.

2.4. Vamba: *Ciondolino*

Luigi Bertelli (1860-1920), írói álnevén Vamba Firenzében született és ott is halt meg. Olasz íróként, illetve gyermekíróként, költőként és újságíróként ismerjük. Kezdetben „felnőtt” újságoknál dolgozott, 1895-től azonban, amikor megjelent első gyermekkönyve, a *Ciondolino* (*Ingecske*⁷⁵), a gyermekirodalomnak szentelte magát. 1906-ban megalapította a „Giornalino della Domenica” gyermeklapot. Legnépszerűbb műve az *Egy komisz kölök naplója*⁷⁶ által inspirált *Il giornalino di Gian Burrasca* (*Gian Burrasca újságja*)⁷⁷.

A *Ciondolino* egy 44, címmel ellátott fejezetből felépülő regény. A mindentudó, külső narrátor időnként kiszól a könyvből, megszólítva a gyermekolvasóit. Ebben a korábban szokatlan regényben egy csintalan kisfiú kalandjait ismerhetjük meg, aki lustasága következtében hangyává, pontosabban *kormos rabszolgahangyává* (*formica fusca*) változik.

Az általam elemzett művek közül a *Ciondolinó*ban van jelen a legkevésbé nyilvánvaló módon az erkölcsi-nevelői szándék (bát itt sem nehéz tetten érni), ami azzal is összefügg, hogy ez épül leginkább a fantáziavilágra. A többi mű a gyermekolvasók által jól ismert hétköznapi világában játszódik. Igaz, Baccini formát bont csirke-főhőisével, de egyrészt az teljesen emberi módon gondolkodik, másrészt a helyszín ugyanúgy az olasz hétköznapi világ. A *Ciondolino* helyszíne sem tűnik elsőre különlegesnek: egy vidéki villa kertjében játszódik, ám Vamba rendhagyó módon teljesen új dimenzióba, a kert rovarjainak világába kalauzol bennünket, a főszereplőt pedig ezen világ háborúinak és belviszályainak kulcsfigurájává teszi. A kilógó inge miatt Ciondolinónak becézett-gúnyolt Gigino hangyává változva először a faj társadalmával ismerkedik meg, amelyet Vamba egy idealizált, utópisztikus társadalomként ábrázol. Azt hihetnénk, hogy ebben az emberektől távoli világban érvényüket veszítik az eddigi művek által ideálisnak tartott erkölcsi normák, de nem így van. Giginót a hangyák szerénységre,

⁷⁴ RUSSO 2021, 123.

⁷⁵ Nehéz visszaadni a címet, a kisfiú mindig kilógó ingesücskére utal.

⁷⁶ Metta Victoria Fuller, *A Bad Boy's Diary*, 1880.

⁷⁷ BOERO – DE LUCA 2009, 114-115.

szorgalomra, igényességre, önzetlenségre, mások iránti tiszteletre, az irigység, a nagyravágyás elítélésére, saját sorsa elfogadására, a tanulás és az együttműködés fontosságára tanítják, és arra, milyen veszélyes lehet az előítélet. Nem meglepő, hogy a szerénység az egyik legjobban hangsúlyozott erény, hiszen a könyv mottója is így hangzik: „Ho pensato, bambini, di farvi vedere molte cose grandi negli esseri piccoli... Più tardi, nel mondo, vedrete molte cose piccole negli esseri grandi” (4)⁷⁸.

Időnként összehasonlításra kerülnek a hangyák erényei az emberek rossz tulajdonságaival: a hangyák szeretnek dolgozni, az emberek közül nem mindenki, és a hangyák szorgos népében mindig van valaki, aki enni ad a dolgozónak, míg az az ember, amelyik dolgozik, a szemétkukában sem lel táplálékra (71). Vamba többször utal korának társadalmi jelenségeire, főleg ami a politikát illeti⁷⁹. Például szóba kerül a köztársaság, mint ideális államforma (73), és Gigino az emigrációról is elmélkedik:

E Gigino che aveva letto l'Oceano del De Amicis, trovava nello sciamare delle Api anche un più giusto raffronto e un più moderno con la emigrazione. Non è più il torrente umano che irrompe in tutta la sua violenza, ma sono tanti modesti ruscelli che straripano e vanno lentamente per vie diverse in cerca d'un luogo che li accolga: non è più il movimento fatale e irresistibile delle razze umane, ma sono folle d'uomini mesti che abbandonano la patria, dove non possono più vivere e traggono in terre ignote, lontane, sperando trovarvi pane e lavoro. Lo troveranno? Chi sa! E ben più felici anche di essi le Api, che vivono nell'aria e alle quali non manca mai un fiore ove posarsi (252).

Gigino, mint gyermek-főszereplő esete azért különleges, mert a rovarok világában többnyire felnőttként kezelik, ehhez mérten nagyobb felelősséggel rendelkezik, és hibáinak súlyos következményei vannak. Gigino egy huncut, eszes, kedves, de kicsit szemtelen, ambiciózus kisfiú, olyan, akivel könnyen azonosulhatnak a gyermekolvasók, elég arra gondolni, ahogy a mű elején lázadozik a tanulás ellen (9). A hangyák közé kerülve abba a hibába esik, hogy azt gondolja, emberi elméje miatt felsőbbrendű azoknál, de rá kell jönnie, hogy téved.

Az engedelmisség fontosságát ugyan nem sulykolja annyira a Vamba, mint az eddigi szerzők, de amikor Gigino nem hallgat a tapasztaltabbak tanácsaira, annak fatális következményei vannak. Nagyravágyása miatt a hangyák tábornokaként háborúskodásba kezd. Hiába inti az öreg hangyaprofesszor („Voi faceste bene a difendere la nostra casa. Ma la guerra,

⁷⁸ A következőkben az idézetek forrásául szolgáló elektronikus kiadvány VAMBA 1953, a hivatkozott vagy idézett szöveghelyeket a főszövegben zárójelben jelzem.

⁷⁹ BOERO – DE LUCA 2009, 115

che è per sé stessa un delitto, quando è mossa da cause giuste non deve essere considerata altrimenti che come una triste necessità” (93-94), valamint: „La guerra è sempre una sventura, anche per i vincitori” (94), amivel Gigino nevelője, Fusca is egyetért), Giginót nem tudja meggyőzni, aminek szomorú következményei lesznek: az ellenséges vöröshangyasereg elfoglalja a bolyt, a professzort és Fuscát a hangyakatonákkal együtt kivégzik, és Gigino is csak a csodával határos módon kerül el a halált⁸⁰.

Felmerül a rasszizmus és az idegengyűlölet kérdése is, Giginót pedig majdnem lefejezik fiatal fajtársai, amikor meglátják, hogy különbözik tőlük, ti. a „ciondolino”, a kilógó ingvég hangyakorában is megmarad neki (78). A professzor pedig arról panaszkodik, hogy a hamis tradíciók és hamis érdekek megosztják a hangyanépet, a törzsek ölre mennek egymással, és a vendégszeretet erényét feledve kegyetlen halál vár az idegen bolyba tévedő hangyára (74). Úgy tűnik azonban, az elbeszélő sem elfogulatlan, a vöröshangyákról ugyanis így szól:

Ebbene, dovete sapere che le formiche rossastre sono, tra le formiche, una specie di pelli-rosse. Feroci, selvagge, incapaci al lavoro fanno una guerra accanita alle formiche civili, e, riunite in vere e proprie bande di ladroni (89).

Érdekes közös vonás Baccini regénye és a *Ciondolino* között az imádott, de távollévő anya motívuma. Mind a csibe, mind Ciondolino áthidalhatatlan messzeségbe kerülnek az édesanyjuktól, de nem szűnnek meg utána vágyakozni, emlékét ápolni. Ennek ellenére a változatos kalandok folyamatosan formálják Gigino jellemét, aki a mű végére sokkal érettebbé válik, ahogyan a kiscsibe is bölcs kakassá cseperedett.

A mű különlegességéhez hozzájárul, hogy míg a helyzet nyilvánvalóan a fantázia szüleménye (a rovarrá változott gyerekek, a latin kifejezéseket használó hangyák), addig a szerző olyan leírásokat, fejtegetéseket épít be a történetbe a hangyákról, majd az egyéb, az olasz kertekben fellelhető rovarokról, hogy egy biológia-tankönyven is gond nélkül megállnák a helyüket:

Eppure il sistema muscolare è perfetto, e tu, come tutte le formiche, potresti, in grazia delle tue fascette muscolari, tirare un peso trenta volte superiore al peso del tuo corpo, mentre l'uomo che è il re del creato non riesce a tirare neppure l'equivalente di quello che pesa (75).

⁸⁰ Később Vamba a nacionalizmus felé húzott, műveiből eltűnt a pacifizmus, *I bimbi d'Italia si chiaman Balilla. Ragazzi italiani nel Risorgimento nazionale* (1915) című művében pedig egyenesen háborúba hívja a fiatalokat (BOERO – DE LUCA 2009, 116.)

Ezekkel az informatív részekkel Vamba hozzájárul az olvasók tárgyi tudásának fejlődéséhez is. A *Ciondolinóval* Vamba egy őket komolyan vevő, izgalmas-kalandos, ugyanakkor ismeretterjesztő olvasmányt ad a gyermekolvasók kezébe.

Baccini nyelvezetére, stílusára emlékeztet a *Ciondolino* nyelvi világa is: játékos, viccelődő, megszólítja a kis olvasókat, és előszeretettel él az irónia eszközével. Vamba stílusa azonban összetettebb, bonyolultabb, mint Baccini gyerekbarát írásmódja, szókincse nehezebb, változatosabb. Az iróniát néha oly módon használja, hogy a gyermekolvasók számára kifejezetten nehezen értelmezhető lehetett⁸¹ (7). Összességében azonban Vamba kreatív, bonyolult világához jól illeszkedik a szöveg kreatív és bonyolult nyelvezete.

⁸¹ BOERO – DE LUCA 2009, 117.

3. Konklúzió

Kutatásom során bebizonyosodott számomra, hogy a 19. századi Olaszországban az oktatás és a gyermekirodalom kéz a kézben fejlődtek, és komoly hangsúlyt kapott a közoktatásban a nép gyermekeinek erkölcsi nevelése. A vizsgált művekben egyértelműen tetten érhető ez a szándék, de különböző módokon jelenik meg. A tankönyvként szolgáló *Giannetto*-ban explicit módon van jelen, és a *Le memorie di un pulcinó*-ban is gyakori az erkölccsel kapcsolatos explicit felszólítások. Thouar és Vamba műveikben nem próbálják a fiatalokat nyíltan nevelni, inkább a szereplők jellemének jó példájával sarkallják őket a fejlődésre.

Azok az erények, amelyeket az írók a gyermekek részéről ideálisnak tartottak, nem változtak sokat az idők során: mindegyik mű kívánatosnak tartja az engedelmisséget, az önzetlenséget, a szorgalmat, a szerénységet, ellenben elítéli az értelmetlen erőszakot. Az már változó, hogy a főszereplő mennyire tud ezeknek a kívánalmaknak megfelelni: Parravicini, Baccini és Vamba főszereplői hibáznak időnként, így hihetőbbek, hozzáférhetőbbek, Thouar főhősei között viszont találunk olyat, aki tökéletesen megfelel az ideális gyermek modelljének, ami egyike a *Racconti per giovinetti* által mutatott romantikus-szентimentális jegyeknek.

Az művek elemzéséből is látszik, hogy Baccini és Vamba már azoknak a gyermekíróknak a körébe tartozik, ahova Collodi is. Velük érkezik el az az író generáció, amely megtöri a gyermekirodalmat addig uraló, a gyermeket szigorú szabályok közé szorító nevelésnek megfelelő normákat. Ebben az irodalomban nem volt helye a fantáziának, hiszen az csorbát ejtett volna a nevelés komolyságán. Az olyan írók, mint Baccini és Vamba, rájöttek, hogy a gyermekeknek szükségük van a fantasztikus történetekre. Vamba a *Ciondolino*-ban már sokkal több normát áthág, mint Baccini a *Le memorie di un pulcinó*-ban: az ő hangya hőse sokkal huncutabb, mint Baccini csibéje, és Vamba sokkal szokatlanabb, fantáziadúsabb világba is kalauzolja az olvasót. A különböző hozzáállásuknak megfelelően a nyelvezetük is más: a *Ciondolino* és a *Le memorie di un pulcino* nyelvezete humoros, játékos, míg Parravicini és Thouar patetikus stílusban írnak a gyermekeknek.

Természetesen mindegyik műben megjelenik a *Risorgimento* ideológiája és az attól elválaszthatatlan hazafiasság témája. A *Giannetto* és a *Le memorie di un pulcino*, mivel ez is az erkölcsi nevelés része, sokkal nyíltabban, egyértelműbben szólítanak fel a hazafiasságra, mint Thouar történetei, vagy a *Ciondolino*, de azért ez utóbbiak is követendő példát állítanak a hazafiasságról.

Összességében tehát elmondható, hogy az erkölcsi nevelés célja többnyire ugyanaz maradt a század folyamán, de változott a művek stílusa, játékosabbak lettek. A további kutatás

számos irányban nyitja meg a lehetőségek széles tárházát túl a talán legkézenfekvőbb kronológia rend szerinti tovább lépésen. Fontosnak ítélem azonban a 19. század panorámájának bővítését, amelynek három fontos elemét tekintem elsődlegesen elvégzendőnek: a jelen tanulmányból kimaradt kisebb szerzőknek, Collodi és De Amicis műveinek, végül pedig a folyóiratoknak beemelését a vizsgálati korpuszba.

Bibliográfia

FORRÁSOK

BACCINI 2022

BACCINI, Ida, *Le memorie di un pulcino*, SAGA Egmont, 2022.

PARRAVICINI 1851

PARRAVICINI, Alessandro Luigi, *Giannetto*, Livorno, Tip.di G. Antonelli E. C., 1851.

THOUAR 1890

THOUAR, Pietro, *Racconti per giovinetti*, Liberliber, 2015. A következő alapján: Firenze, R. Bemporad e Figlio Cessionari Della Libr. Edit. Felice Paggi, 1890.
<https://www.liberliber.it/online/autori/autori-t/pietro-thouar/racconti-per-giovinetti/> (Letöltés: 2022. 10. 12.)

VAMBA 1953

VAMBA, *Ciondolino*, Firenze, Casa Editrice Marzoccho, 1953.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ASCENZI 2003

ASCENZI, Anna, *La storia della letteratura per l'infanzia oggi. Prospettive metodologiche e itinerari di ricerca*, in Ascenzi, Anna, *La letteratura per l'infanzia oggi*, Milano, Vita e Pensiero, 2003.

BANTI 2010

BANTI, Alberto Mario, *Il Risorgimento italiano*, Bari, Gius. Laterza & Figli Spa, 2010.

BIERNACKA-LICZNAR 2012

BIERNACKA-LICZNAR, Katarzyna, *La nascita della letteratura per l'infanzia nell'Italia unita*, in „Italice Wratislaviensia”, 10.15804, 2012.
https://www.researchgate.net/publication/290911342_La_nascita_della_letteratura_per_l'infanzia_nell'Italia_unita_The_birth_of_children's_literature_in_United_Italy/link/57a1f30e08aeef35741ca11a/download (Letöltés: 2022. 10. 2.)

BOERO – DE LUCA 2009

BOERO, Pino – DE LUCA, Carmino, *La letteratura per l'infanzia*, Bari, Gius. Laterza & Figli Spa, 2009.

CALABRESE 2012

CALABRESE, Stefano, *Letteratura per l'infanzia Dall'unità d'Italia all'epoca fascista*, Bur Radici, 2012.

D'AGOSTINO 2017

D'AGOSTINO, Maria, *Analfabeti nell'Italia di ieri e di oggi. Dati, modelli, persone, parole: la lezione di Tullio De Mauro*, in „Bollettino – Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani”, 28, pp. 35-58. 2017.
[https://www.academia.edu/37544913/Analfabeti nell Italia di ieri e di oggi Dati modelli persone parole La lezione di Tullio De Mauro in Bollettino del Centro di studi filologici e linguistici siciliani 28 Rivista di Classe A](https://www.academia.edu/37544913/Analfabeti_nell'Italia_di_ieri_e_di_oggi_Dati_modelli_persone_parole_La_lezione_di_Tullio_De_Mauro_in_Bollettino_del_Centro_di_studi_filologici_e_linguistici_siciliani_28_Rivista_di_Classe_A) (Letöltés: 2022. 11. 26.)

DE AMICIS, 2007

DE AMICIS Edmondo, *Szív*, Budapest, Helikon Kiadó, 2007.

GAMBARO, 1937.

GAMBARO, Angiolo, Pietro Thouar, 1937, in EI, vol. XXXIII:
[http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-thouar %28Enciclopedia-Italiana%29/](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-thouar_%28Enciclopedia-Italiana%29/) (Letöltés: 2023. 01. 06.)

MALAGUTI 2012

MALAGUTI, Elena, *Pietro Thouar*, 2012. <http://www.letteraturadimenticata.it/Thouar.htm>
(Letöltés: 2022. 01. 03.)

MANZONI, 1881

MANZONI, Alessandro, *Dell'unità della lingua e dei mezzi di diffonderla* in *Opere varie di Alessandro Manzoni*, Milano, Fratelli Rechiedei, 1881. pp. 599-608.
<https://archive.org/details/operevarie00manzuoft> (Letöltés: 2023. 01. 10.)

PICHERLE 2003

PICHERLE, Silvia Blezza, *Letteratura per l'infanzia. Ambiti, caratteristiche, tematiche*, Verona, Libreria Editrice Universitaria, 2003.

RUSSO 2022

RUSSO, Benedetto Giuseppe, *Autrici per la scuola. Modelli d'italiano, aspetti pragmatici e livelli di leggibilità in libri di lettura per la scuola elementare (1882-1913)*, Barrafranca, 2021.
[https://theses.cz/id/6uq6b1/DISERTACNI PRACE Autrici per la scuola - Mgr. Benedetto G.pdf](https://theses.cz/id/6uq6b1/DISERTACNI_PRACE_Autrici_per_la_scuola_-_Mgr._Benedetto_G.pdf) (Letöltés: 2022. 10. 12.)

KONZULTÁLT IRODALOM

BERNARDI, 2014

BERNARDI, Milena, *Letteratura per l'infanzia tra Utopia e Controllo. Poetica, autenticità, temi difficili VS sistemi di addomesticamento*, in „Impossibilia” N°8, ISSN 2174-2464, pp. 122-137, 2014. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5372186.pdf> (Letöltés: 2022. 10. 02.)

CAGNOLATI, 2014

CAGNOLATI, Antonella, *Donne, maestre, giornaliste: la stampa pedagogica all'indomani dell'Unità d'Italia (1861-1865)*, 2014.

https://www.researchgate.net/publication/265846925_Donne_maestre_giornaliste_la_stampa_pedagogica_all'indomani_dell'Unita_d'Italia_1861-1865 (Letöltés: 2022. 05. 10.)

CHIOSSO, 1989

CHIOSSO, Giorgio, *Scuola e stampa nel Risorgimento. Giornali e riviste per l'educazione prima dell'Unità*, Milano, Franco Angeli, 1989. https://www.fondazionemondadori.it/wp-content/uploads/2018/12/2_Maisano_Il-Giornale-dei-fanciulli.pdf (Letöltés: 2022. 05. 09.)

MEDA, 2011

MEDA, Juri, *Per una storia della stampa periodica per l'infanzia e la gioventù in Italia fra '800 e '900*, 2011, in Fabiana Loparco, "I bambini e la guerra: il "Corriere dei Piccoli" e il primo conflitto mondiale (1915-1918)", Firenze, Nerbini, 2011, pp. 7-24, 2011. https://www.academia.edu/1326929/Per_una_storia_della_stampa_periodica_per_l'infanzia_e_la_giovent%C3%B9_in_Italia_fra_800_e_900 (Letöltés: 2022. 07. 08.)

ROSCINI, 2014

ROSCINI, Alberto, *Centocinquanta (e più) anni di letteratura per l'infanzia*, 2014. https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/bambini/Roscini_1.html (Letöltés: 2022. 12. 28.)

SANI, 2022

Sani, Roberto, *For a history of childhood and of his education in contemporary Italy. Interpretations and perspectives of research (Bilingual Edition: English/Italian)* in „Cadernos de História da Educação”, v.15, n.2, ISSN: 1982-7806p. 808-862, 2016. https://www.researchgate.net/publication/306922581_For_a_history_of_childhood_and_of_his_education_in_contemporary_Italy_Interpretations_and_perspectives_of_research_Bilingual_Edition_EnglishItalian (Letöltés: 2022. 11. 30.)

SOLDANI, 2012

Soldani, Simonetta, *Il Risorgimento delle donne*, 2012. https://www.academia.edu/9784874/Il_Risorgimento_delle_donne (Letöltés: 2022. 07. 08.)